

NACIONALNA STRATEGIJA

ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA NAD ŽENAMA U PORODICI I U PARTNERSKIM ODNOSIMA

("Sl. glasnik RS", br. 27/2011)

1. Uvod

Izrada Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu: Strategija) predstavlja izraz odlučnosti Vlade da, poštujući međunarodne standarde i akte o zaštiti osnovnih ljudskih prava, unapredi zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima pružanjem podrške svim subjektima na aktivnostima sprečavanja i suzbijanja tih vidova nasilja. Upravo na taj način, Strategija podstiče primenu međunarodnih i domaćih pravnih normi i standarda kojima se štite ljudska prava, promoviše rodnu ravnopravnost i zabranjuje svaki vid nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, kao oblik nasilja koji u najvećem obimu pogađa žene. Izrada Strategije potvrđuje uključivanje Republike Srbije u zajedničke aktivnosti Saveta Evrope i Evropske unije s ciljem podizanja svesti u društvu o problemu nasilja nad ženama u porodici i stvaranja realnih pretpostavki za efikasnu prevenciju tih vidova nasilja.

Polazni okvir za izradu Strategije sadržan je u zaključcima s Nacionalne konferencije o borbi protiv nasilja nad ženama, koji su jedinstveno usvojeni 2007. godine. Ta konferencija održana je u sklopu kampanje Saveta Evrope za borbu protiv svih vidova nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici. Ti zaključci predstavljaju smernice za utvrđivanje oblasti posebnog prioriteta, s obzirom na to da su doneti demokratskim konsenzusom relevantnih državnih i društvenih faktora okupljenih na Nacionalnoj konferenciji.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, zajedno sa zaključcima sa Nacionalne konferencije o borbi protiv nasilja nad ženama, predstavljali su osnov za koncipiranje projekta "Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja", koji se odvija u okviru Uprave za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike i u kojem su i preduzete aktivnosti na izradi ove strategije. Kao ciljevi tog projekta, u programskom periodu predviđenom za realizaciju od 2009. do 2011. godine, postavljeni su:

- 1) unapređivanje normativnog okvira zaštite od nasilja nad ženama;
- 2) jačanje kapaciteta sistema zaštite žena od nasilja;
- 3) sprovođenje istraživanja i unapređenje dokumentacije i statistike;
- 4) podizanje nivoa svesti o nasilju nad ženama kao društvenom problemu i suzbijanje neodgovarajućeg prikazivanja žena žrtvi nasilja u sredstvima javnih glasila.

Strategija je doneta demokratskim konsenzusom relevantnih državnih i društvenih aktera, počev od usvajanja *Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti*, 13. februara 2009. godine, koja je predstavljala prekretnicu utvrđivanja politike rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou, a koja je kao petu stratešku oblast delovanja utvrdila kao *Prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama i unapređenje zaštite žrtava*. Izrada teksta Strategije obuhvatila je rešavanje tri grupe zadataka:

1) uporednu analizu strategija zemalja Evropske unije i regiona zapadnog Balkana (analiza je obuhvatila strateška dokumenta Albanije, Hrvatske, Slovenije, Federacije Bosne i Hercegovine, Velike Britanije i Švedske) i, shodno tome, utvrđivanje *Polaznog okvira za izradu Strategije*;

2) prikupljanje ključnih informacija, nalaza i predloga koje su sproveli različiti društveni akteri vođenjem konsultativnog procesa participativnog planiranja koji treba da doprinese utvrđivanju postojećeg stanja i donošenju strateških odluka;

3) izradu Strategije.

Analiza strateških dokumenata iz oblasti suzbijanja nasilja u porodici, odnosno, nasilja nad ženama, obuhvatila je pregled opštih i posebnih karakteristika strategija zemalja u regionu zapadnog Balkana (Hrvatske, Federacije Bosne i Hercegovine, Albanije), ali i nekih zemalja - članica Evropske unije, koje su, potvrdile visok stepen uvažavanja i poštovanja širokog spektra ljudskih prava i sloboda (Švedske, Velike Britanije, Slovenije, i kao zemalja iz okruženja koje su članice Evropske unije).

Uporedna analiza strategija o suzbijanju nasilja u porodici predstavljala je mogućnost da se uvidi i proceni način na koji su problemu sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici prišle različite države. Pozitivne odrednice strateških dokumenata omogućile su da se prilagode i uvrste najbolja rešenja i prakse u Strategiju.

Pri izradi Strategije korišćeni su raspoloživi podaci različitih državnih organa, ustanova i organizacija civilnog društva, koji su poslužili za analizu stanja i izloženi su u odeljku pod tim naslovom.

Prilikom izrade samog teksta Strategije od posebne važnosti bilo je da se uoče i navedu specifične i posebno ugrožene grupe iz kojih potiče veliki broj žrtava, ili čiji su pripadnici/ce posebno pogođeni posledicama nasilja. U tom smislu, Strategija posebnu pažnju posvećuje grupama žena koje su izložene (ili koje to mogu biti) višestrukoj diskriminaciji, kao i ranjivim grupama žena u koje spadaju: žene sa invaliditetom, Romkinje, majke dece sa invaliditetom, smetnjama u razvoju ili sa hroničnim bolestima, žene sa sela, starije žene, izbegle i interno raseljene žene i dr. Strategija takođe uzima u obzir problem dece ugrožene nasiljem u porodici (u vezi sa definisanjem ciljnih grupa, Strategija uzima u obzir i Preporuku Saveta Evrope 1905 (2010) o neophodnosti zaštite dece kao svedoka porodičnog nasilja, koja je usvojena u martu 2010. godine, a koja se oslanja na Deklaraciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope 1714 (2010) o deci - svedocima nasilja u porodici). Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine definiše da je dete svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaestu godinu života.

Strategija sadrži i mehanizme za njeno sprovođenje. S druge strane, da bi se koordinisano sprovodile akcije na lokalnom nivou nije uvek potrebno ili nije uvek moguće preuzeti modele, strukture tela i odbora uspostavljenih na državnom nivou, već treba praktično sagledati, i u funkciju staviti, postojeće srodne lokalne odbore i koordinaciona tela. To je posebno značajno kada se radi o manjim zajednicama sa ograničenim ljudskim i materijalnim resursima. Zbog toga su Strategijom utvrđeni nosioci aktivnosti i saradnici na državnom i na lokalnom nivou i međuinstitucionalna saradnja (sadržaj i načini međusobne saradnje), kao i odgovornost pojedinih aktera u sprovođenju Strategije.

Za potrebe izrade Strategije obavljene su konsultacije s predstavnicima/cama civilnog društva (OCD), pravosudnih organa i organa državne uprave (Ministarstva pravde, Ministarstva prosvete, Ministarstva rada i socijalne politike, Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova AP Vojvodine, lokalnih tela za rodnu ravnopravnost), kao i sa stručnjacima koji su bili angažovani na projektu "Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja".

U radu na pripremi Strategije učestvovali su predstavnici sledećih udruženja:

- Udruženje Romkinja "Osvit", Niš;
- Mreža Žene protiv nasilja;
- "Labris" - organizacija za lezbejska ljudska prava;
- "...Iz kruga", organizacija za zaštitu prava i podršku osobama sa invaliditetom Srbije;
- Incest trauma centar;
- Centar za promociju zdravlja žena;
- Oaza sigurnosti, Kragujevac;
- Savetovalište protiv nasilja u porodici.

Takođe, u radu na pripremi Strategije učestvovali su i predstavnici Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova AP Vojvodina.

Rad na izradi Strategije koordinirala je Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike u okviru Projekta "Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja", a u toku izrade Strategije konsultovano je i Viktimološko društvo Srbije.

2. Razlozi za donošenje Strategije

Nasilje u porodici je najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama i njegove posledice se odražavaju na mnoge segmente života žrtava nasilja - stanovanje, zdravlje, obrazovanje i slobodu da žive svoje živote bez straha i na način na koji to žele (preporuka Parlamentarne skupštine Saveta Evrope 1582 iz 2002. godine). Ono može označavati i razne kontrolne obrasce ponašanja koji nisu očigledno nasilni. Nasilje u porodici je javni,

a ne privatni problem. Ta rasprostranjena pojava je zajednička svim evropskim zemljama (Preporuka Parlamentarne skupštine Saveta Evrope 1582 iz 2002. godine). Država ima obavezu da zaštiti žrtve nasilja u porodici. U suprotnom se nasilje prećutno odobrava.

Evropski sud za ljudska prava zastupa stanovište da država nije dužna samo da obezbedi odgovarajući pravni okvir za borbu protiv nasilja u porodici već da treba da osigura njegovo efektivno sprovođenje i da međunarodna praksa snažno sugeriše da krivično gonjenje učinilaca nasilja u porodici treba da se vrši ako postoji dovoljno dokaza i kada žrtva nasilja povuče krivičnu prijavu ili odustane od ove.

Statistički podaci organa i službi u Republici Srbiji pokazuju da se iz godine u godinu povećava broj prijavljenih slučajeva nasilja. Donošenje Strategije zasnovano je i na činjenici da domaći i međunarodni pravni dokumenti obavezuju Republiku Srbiju na preduzimanje svih raspoloživih mera da bi se sprečilo nasilje nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, žrtve nasilja zaštitile u najvećoj mogućoj meri, a počinioci primereno kaznili, u skladu sa Zaključnim komentarima Komiteta UN za ukidanje diskriminacije žena. Strategija je, u tom smislu, početni i usmeravajući dokument od primarne važnosti u izgradnji sveobuhvatnog i kvalitetnog sistema za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i zaštitu žrtava nasilja. Jedan od razloga donošenja Strategije jeste sprečavanje zloupotrebe u borbi protiv nasilja.

Radna grupa zadužena za izradu Strategije uzela je u obzir i uvrstila u mere preporuke *Ad hoc* komiteta Saveta Evrope (CAHVIO), koji učestvuje u izradi *Konvencije Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, čime je zauzet i Vladi preporučen proaktivan pristup u borbi protiv tih vidova diskriminacije žena.

U procesu izrade Strategije korišćeni su i drugi strateški dokumenti:

- 1) Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti ("Službeni glasnik RS", broj 15/09);
- 2) Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja ("Službeni glasnik RS", broj 122/08) i Akcioni plan (2010 - 2012) za sprovođenje ove strategije ("Službeni glasnik RS", broj 15/10);
- 3) Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine;
- 4) Strategija javnog zdravlja Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", broj 22/09);
- 5) Strategija razvoja zaštite mentalnog zdravlja ("Službeni glasnik RS", broj 8/07);
- 6) Strategija razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 104/06);
- 7) Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 27/09);

- 8) Strategija razvoja socijalne zaštite ("Službeni glasnik RS", broj 108/05);
- 9) Nacionalna strategija o starenju ("Službeni glasnik RS", broj 76/06);
- 10) Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 1/07);
- 11) Strategija razvoja zvanične statistike u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 111/06);
- 12) Nacionalna strategija za mlade ("Službeni glasnik RS", broj 55/08);
- 13) Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji.

Ova strategija uvažava nalaze, mišljenja i preporuke sadržane u navedenim strategijama.

3. Ključni međunarodni akti i propisi nacionalnog zakonodavstva na kojima se zasniva Strategija

Najvažniji međunarodni akti koji predstavljaju osnov za donošenje Strategije su:

- 1) Univerzalna deklaracija UN o ljudskim pravima (1948);
- 2) Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) predstavlja najvažniji međunarodni ugovor u oblasti prava žena. Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena (Komiteta CEDAW) iz 1992. godine nalaže preduzimanje svih neophodnih mera radi ukidanja diskriminacije žena i suzbijanja nasilja nad ženama, uključujući usvajanje posebnih propisa o svim oblicima nasilja nad ženama, krivične sankcije za počiniocce nasilja, građanske pravne lekove, preventivne i zaštitne mere;
- 3) Deklaracija UN o eliminisanju nasilja nad ženama (1993) konkretizuje akcije koje država treba da preduzme radi ukidanja nasilja u porodici, a koje podrazumevaju odgovarajuće krivično zakonodavstvo, donošenje nacionalnih akcionih planova, obezbeđivanje usluga i resursa za žene žrtve nasilja, obuku i senzibilizaciju javnih službenika u pogledu polova, kao i obezbeđivanje resursa iz budžeta s ciljem borbe protiv nasilja nad ženama;
- 4) Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45 posvećena eliminisanju nasilja nad ženama ističe da vlade imaju "afirmativnu obavezu da unapređuju i štite ljudska prava žena i devojčica i da moraju s dužnom prilježnošću sprečavati, istraživati i kažnjavati sve akte nasilja nad ženama i devojčicama";
- 5) Konvencija UN o pravima deteta (1989) ističe da su države obavezne da preduzimaju "sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja";

6) Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom (2006) u članu 6. ističe da države potpisnice priznaju da su žene i devojčice sa invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i da su u tom smislu dužne da preduzimaju mere radi osiguravanja punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda žena i devojčica sa invaliditetom;

7) Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995) - u oblasti nasilja u porodici, kao prioritetno pitanje je preispitivanje i revizija zakonodavstva i preduzimanje drugih potrebnih mera, uz stvaranje odgovarajućih mehanizama da bi se obezbedilo da sve žene uživaju zaštitu od nasilja u porodici, a da nasilje treba da se tretira kao krivično delo kažnjivo zakonom (tač. 124 - 126). U ovom dokumentu nasilje u porodici je definisano kao "...bilo koji čin nasilja baziranog na različitosti polova koji rezultira ili bi mogao rezultirati u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj šteti i patnji žena, uključujući pretnje takvim činom, prinudom ili samovoljnim lišavanjem slobode, u javnom i privatnom životu";

8) Milenijumski ciljevi razvoja, usvojeni na Milenijumskom samitu UN (2000). Treći milenijumski cilj razvoja je ravnopravnost polova i poboljšanje položaja žena;

9) Preporuka br. R (90) 2E Komiteta ministara Saveta Evrope o socijalnim merama u vezi sa nasiljem u porodici odnosi se na preduzimanje opštih preventivnih mera i posebnih mera u oblasti informisanja, ranog uočavanja nasilja, prijavljivanja nasilja, pružanja pomoći i terapije (usluge SOS telefona, kriznih i savetodavnih centara), mera u korist dece, mera u korist žena, mera za počinioce nasilja, mera u oblasti obrazovanja (npr. izrada preventivnih programa za decu u školama) itd.;

10) Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u Evropi odnosi se na stvaranje evropskog programa za borbu protiv nasilja nad ženama s ciljem usklađivanja zakonodavstava u državama članicama i poboljšanja sistema zaštite žrtava nasilja;

11) Preporuka 1582 (2002) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u porodici podstiče države članice "da priznaju da imaju obavezu da sprečavaju, istražuju i kažnjavaju akte nasilja u porodici i da obezbeđuju zaštitu žrtvama nasilja";

12) Preporuka 2002 (5) Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti žena od nasilja podstiče vlade država članica da izrade nacionalne akcione planove za prevenciju nasilja i zaštitu žrtava nasilja, kao i da uspostave državno koordinaciono telo koje bi bilo nadležno za sprovođenje i nadgledanje, odnosno procenu mera s ciljem borbe protiv svih oblika nasilja nad ženama. Predložen je niz konkretnih mera koje države treba da preduzmu, a odnose se na podizanje svesti javnosti, organizovanje obuka i usavršavanja, istraživanje i prikupljanje podataka, sredstva javnog informisanja, lokalno, regionalno i urbano planiranje, zaštitu žrtava nasilja i programe za počinioce nasilja. Preporučeno je i uvođenje promena (ako je potrebno) u oblasti krivičnog i građanskog zakonodavstva i vođenja sudskih postupaka;

13) Preporuka 1681 (2004) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope - "Kampanja za borbu protiv porodičnog nasilja nad ženama u Evropi" ističe da: "Akutna priroda ovog problema mora primorati države članice Saveta Evrope da sagledaju nasilje u porodici kao nacionalni politički prioritet i da se njime bave u širem političkom okviru, uz učešće

vlade, parlamenta i civilnog društva. Države članice imaju obavezu pod međunarodnim pravom da deluju s dužnom prilježnošću radi preduzimanja efektivnih koraka za okončanje nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici i zaštitu žrtava nasilja. Ako ne žele da se smatraju odgovornim, države moraju preduzimati efikasne mere radi sprečavanja i kažnjavanja takvih radnji od strane privatnih lica, kao i radi zaštite žrtava nasilja" (član 2);

14) Preporuka 1905 (2010) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, usvojena u martu 2010. godine, ukazuje na neophodnost zaštite dece koja su svedoci nasilja u porodici, a oslanja se na Rezoluciju 1714 (2010) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o deci - svedocima nasilja u porodici.

Nacionalno zakonodavstvo Republike Srbije:

1) Ustav Republike Srbije propisuje da država jamči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 15), zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, a naročito na osnovu pola (član 21. stav 3), garantuje pravo na jednaku zakonsku zaštitu (član 21. stav 2), pravnu pomoć (član 67), pravo na rehabilitaciju i naknadu materijalne ili nematerijalne štete prouzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom državnih ili drugih organa (član 35), pravnu zaštitu ljudskih i manjinskih prava zajamčenih Ustavom, uključujući i obraćanje međunarodnim institucijama radi zaštite sloboda i prava zajamčenih Ustavom (član 22), garantuje nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25. stav 1), zabranjuje ropstvo i položaj sličan ropstvu, kao i svaki oblik trgovine ljudima (član 26. st. 1. i 2), jamči zaštitu dece od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja (član 64. stav 3), jamči posebnu zaštitu porodice, majki, samohranih roditelja i dece (član 66), nalaže obezbeđivanje ravnopravnosti i zastupljenosti polova u Narodnoj skupštini, u skladu sa zakonom (član 100. stav 2) itd. Posebno je važno da se istakne da Ustav Republike Srbije u članu 18. stav 3. propisuje da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje;

2) Krivični zakonik ("Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 - ispravka, 107/05 - ispravka, 72/09 i 111/09);

3) Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni list SRJ", br. 70/01 i 68/02 i "Službeni glasnik RS", br. 58/04, 85/05 - dr. zakon, 85/05, 115/05, 46/06, 49/07, 122/08, 20/09 - dr. zakon, 72/09 i 76/10);

4) Porodični zakon ("Službeni glasnik RS", broj 18/05);

5) Zakon o javnom redu i miru ("Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93 - dr. zakon, 67/93 - dr. zakon, 48/94 - dr. zakon, 85/05 - dr. zakon i 101/05 - dr. zakon);

6) Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", broj 85/05);

7) Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", broj 85/05);

- 8) Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ("Službeni glasnik RS", br. 85/05 i 72/09);
- 9) Zakon o policiji ("Službeni glasnik RS", br. 101/05 i 63/09 - US);
- 10) Zakon o oružju i municiji ("Službeni glasnik RS", br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/03, 85/05 - dr. zakon i 101/2005 - dr. zakon);
- 11) Zakon o ravnopravnosti polova ("Službeni glasnik RS", broj 104/09);
- 12) Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik RS", broj 22/09);
- 13) Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana ("Službeni glasnik RS", br. 36/91, 79/91 - dr. zakon, 33/93 - dr. zakon, 53/93 - dr. zakon, 67/93, 67/93 - dr. zakon, 46/94, 48/94 - dr. zakon, 52/96, 29/01, 84/04, 101/05 - dr. zakon i 115/05);
- 14) Zakon o zaštiti podataka o ličnosti ("Službeni glasnik RS", br. 97/08 i 104/09 - dr. zakon).

4. Predmet Strategije, definicije i osnovni pojmovi

Nasilje nad ženama je rezultat neravnoteže moći između žena i muškaraca. Prema Opštoj preporuci 19 UN Komiteta CEDAW (1992) nasilje nad ženama predstavlja oblik diskriminacije u smislu člana 1. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i treba ga smatrati ozbiljnim kršenjem ženskih ljudskih prava: "Konvencija u članu 1. definiše diskriminaciju žena. Definicija diskriminacije obuhvata nasilje zasnovano na polnoj različitosti, odnosno nasilje koje je usmereno protiv žene samo zbog toga što je žena ili koja neproporcionalno pogađa žene. Obuhvata svaki postupak kojim se nanosi šteta ili patnja fizičke, mentalne ili seksualne prirode, uključujući i pretnje takvim postupcima, kao i prinudu i druge oblike ograničavanja slobode. Nasilje zasnovano na polnoj različitosti predstavlja kršenje specifičnih odredaba Konvencije, bez obzira na to da li te odredbe izričito spominju nasilje" (ova definicija se koristi i u Detaljnoj studiji Generalnog sekretara UN o svim oblicima nasilja nad ženama iz 2006. godine).

Deklaracija Ujedinjenih nacija o ukidanju nasilja nad ženama iz 1993. godine definiše ključne oblike nasilja nad ženama precizirajući da takvo nasilje može biti fizičke, seksualne ili psihičke prirode i da se može ispoljavati: 1) u porodici što obuhvata premlaćivanje, seksualno zlostavljanje ženske dece, silovanje u braku, genitalno sakaćenje žena i nasilje koje vrše druge osobe izuzev supružnika; 2) u široj zajednici, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje i seksualno uznemiravanje na radnom mestu i 3) nasilje koje vrši ili podstiče država gde god da se ono odvija.

Nasilje koje se čini prema članovima porodice razlikuje se od nasilja učinjenog van porodice. Nasilje u porodici uvek predstavlja *zloupotrebu moći i kontrolisanje* članova porodice koji imaju manje moći ili raspolažu manjim resursima. U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći - ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene.

Imajući u vidu da su pojedini aspekti nasilja nad ženama i borbe protiv tih vidova nasilja obrađeni posebnim strateškim i političkim aktima (npr. trgovina ljudima), kao i da su pojedini vidovi nasilja u porodici i njihovo sprečavanje i suzbijanje takođe bili predmet posebnih strateških dokumenata i akcionih planova (npr. nasilje nad decom), *predmet Strategije je prevashodno, mada ne isključivo, nasilje nad ženama u porodici*. Takvo opredeljenje svoje opravdanje nalazi i u činjenici da je nasilje u porodici najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama, dok je, s druge strane, tačno i to da su žene najčešće žrtve nasilja u porodici.

Nasilje u porodici je "svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu ili bilo kog drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik deli ili ne deli istu stambenu jedinicu sa žrtvom", kao što je utvrđeno u članu 2. *Nacrta Konvencije Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*.

Nasilje u porodici uključuje različite *oblike i manifestacije* (Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine):

Fizičko nasilje podrazumeva: guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, udaranje, udaranje nogama, ugrize, davljenje, ubode, fizičko mučenje, nepružanje neophodne nege i pomoći ženama sa invaliditetom, premlaćivanje i ubistvo, ali ne isključuje i druge manifestacije. Težina povreda varira od najmanjih do ozbiljnih (prelomi, podlivi, modrice), trajnih povreda i smrti.

Seksualno nasilje predstavlja svaku seksualnu aktivnost bez pristanka, što uključuje: seksualno zadirivanje, nepoželjne komentare, neželjene seksualne predloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, bolni i ponižavajući seksualni čin, prisilan seksualni odnos, silovanje i incest.

Psihičko (mentalno, emotivno) nasilje podrazumeva: omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovarivanje, pretnje i prinude (sa upotrebom ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati telesne povrede), zastrašivanje, izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalne napade, ali ne isključuje i druge manifestacije.

Ekonomsko nasilje predstavlja: nejednaku dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje, odnosno kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva ili traženje vlasništva od kojeg se žrtva nasilja odrekla, odnosno nameravala da se odrekne, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika/ce - prodaju pod prinudom, ali ne isključuje i druge manifestacije.

U domaćem zakonodavstvu, prema Porodičnom zakonu, nasilje u porodici predstavlja "ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice" (član 197. stav 1). Krug lica kojima se obezbeđuje zaštita od nasilja u porodici je širok i prevazilazi klasične definicije članova porodice. Tako se, za potrebe ostvarivanja zaštite od nasilja u porodici, članovima porodice, u smislu Porodičnog zakona, smatraju:

- 1) supružnici ili bivši supružnici;
- 2) deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo;
- 3) lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;
- 4) vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;
- 5) lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Krivični zakonik određuje da krivično delo nasilja u porodici vrši svako ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice. Član porodice se, međutim, u Krivičnom zakoniku određuje uže u odnosu na Porodični zakon, što umanjuje mogućnost krivičnopravne zaštite žrtava u svim slučajevima nasilja u porodici. Krivični zakonik određuje da se članom porodice smatraju: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojlac i usvojenik, hranilac i hranjenik, kao i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, dok se lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno smatraju članovima porodice iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Strategija se, u skladu s navedenim međunarodnim aktima, usredsređuje, kako na sprečavanje pojave nasilja tako što utvrđuje mere i aktivnosti koje onemogućavaju njegovu pojavu, tako i na suzbijanje negativnih posledica i manifestacija počinjenog nasilja, podrazumevajući pod tim mere i aktivnosti usmerene na smanjenje nasilja nad ženama u porodici, uključujući i mere zaštite žrtava nasilja.

5. Analiza stanja

Određivanje strateških ciljeva i strateških pravaca delovanja počiva na detaljnoj analizi nasilja nad ženama i nasilja u porodici, a obuhvata rezultate dosadašnjih istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja, podatke zvanične statistike i nadležnih državnih organa i službi, kao i saznanja iz prakse organizacija civilnog društva koje pružaju usluge i podršku žrtvama nasilja. Utvrđivanje strateških ciljeva podrazumevalo je razmatranje podataka o primeni zakona, nadležnostima i kapacitetima državnih organa i ustanova.

5.1. Pregled sprovedenih istraživanja o rasprostranjenosti i oblicima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima

Prva istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama sprovele su organizacije civilnog društva.

Viktimološko društvo Srbije je 2001. godine sprovele prvo kvantitativno istraživanje o nasilju u porodici u Republici Srbiji. U tom periodu nasilje u porodici još nije bilo

inkriminisano kao posebno krivično delo u Republici Srbiji. Istraživanje je izvedeno u sedam mesta (Beograd, Subotica, Novi Sad, Vrnjačka Banja, Zaječar, Užice i Niš) i oko 40 sela na prostoru Republike Srbije (bez Kosova i Metohije), na uzorku od 700 punoletnih žena, s kojima su vođeni individualni intervjui na osnovu prethodno sačinjenog upitnika. Žene koje su sprovodile anketu beležile su slučajeve u kojima su žene odbijale da budu anketirane: bilo je oko 440 takvih slučajeva na 700 urađenih anketa, što predstavlja 39 %. Dobijeni su sledeći podaci relevantni za planiranje strateških mera:

1) *Rasprostranjenost različitih oblika nasilja*. Svaka treća ispitanica u tom istraživanju je doživela fizički napad od nekog člana porodice (najčešće od strane supružnika i partnera, odnosno bivšeg supružnika i partnera). U 7 % slučajeva, nasilje je bilo izvršeno uz upotrebu noža, pištolja ili drugog oružja, odnosno oruđa. Svaka četvrta ispitanica (26 % ukupnog broja žena obuhvaćenih istraživanjem) doživela je pretnje teškim fizičkim nasiljem, ubistvom ili nanošenjem teških telesnih povreda. Skoro svaka druga žena u uzorku (46 % od ukupnog broja ispitanica) doživela je neki oblik psihičkog nasilja u porodici: ponižavanje i omalovažavanje, izolaciju, ekonomsko nasilje, pretnje i zastrašivanje i slično. U najvećem broju slučajeva učinilac psihičkog nasilja je bio supružnik ili partner, potom: otac, majka, svekrva ili svekar, a ređe i drugi članovi porodice. Seksualno nasilje u porodici nakon punoletstva doživelo je 9 % žena iz uzorka, i to najčešće od strane supružnika ili partnera, odnosno bivšeg partnera, dok je u manjem broju slučajeva seksualni nasilnik bio svekar, zet ili drugi član porodice. Treba istaći da je više od 70 % slučajeva nasilja u porodici učinilac bio aktuelni ili bivši supružnik ili partner ispitanice, što upućuje na zaključak da je dominantan oblik nasilja u porodici partnersko nasilje;

2) *Stope prijavljivanja nadležnim organima i službama*. Važan nalaz tog istraživanja je da su stope prijavljivanja nasilja nadležnim organima i službama bile niske. Među ženama koje su preživele nasilje, mali broj je prijavio poslednji nasilni incident policiji (17 %), centrima za socijalni rad (10 %), odnosno zdravstvenim ustanovama (15 %), a 4 % slučajeva nasilja imalo je sudski epilog. Razlozi neprijavlivanja nasilja bili su različiti. Primera radi, razlozi zbog kojih nasilje nije prijavljivano policiji bili su, po učestalosti, sledeći: a) žrtve nasilja su smatrale da poslednji nasilni incident nije bio u toj meri ozbiljan da bi zahtevao intervenciju policije; b) bilo ih je sramota; c) plašile su se eskalacije nasilja; d) nisu imale poverenja u to da policija može da pomogne; e) imale su ranije iskustvo da policija ne želi da se meša u nasilje u porodici. Od ukupnog broja žena koje su doživele nasilje 2 % je prijavilo poslednji nasilni incident nekom od udruženja;

3) *Viktimizacija dece i posledice nasilja u detinjstvu*. Nalazi su ukazali i na visok stepen neposredne ili posredne viktimizacije dece u nasilju nad njihovim majkama. U više od jedne trećine slučajeva (38 %), deca su prisustvovala poslednjem slučaju nasilja, dok su u gotovo polovini tih slučajeva i sama bila žrtve nasilja (44 %). Podaci o dugoročnim posledicama nasilja u detinjstvu na izloženost žena nasilju u odraslom dobu (ovaj fenomen se u literaturi naziva "transgeneracijskim prenošenjem") su sledeći: 36 % žena - žrtava fizičkog nasilja (nasuprot 15 % onih koje nisu bile žrtve nasilja) izjavilo je da su njihovi očevi bili nasilni prema majkama, 41 % žrtava nasilja (nasuprot 19 % onih koje to nisu) i same su trpele fizičko nasilje u detinjstvu. S druge strane, utvrđena je i značajna povezanost nasilja u primarnim porodicama muškaraca i njihovog kasnijeg nasilničkog ponašanja: 32 % učinilaca nasilja potiče iz porodica u kojima su očevi bili nasilni prema njihovim majkama, a 32 % njih bili su neposredne žrtve nasilja u detinjstvu.

Naredno istraživanje rasprostranjenosti nasilja nad ženama u porodici sprovedeno je u okviru realizacije *Programa Žensko zdravlje, Autonomnog ženskog centra*, 2003. godine, na teritoriji grada Beograda (na reprezentativnom uzorku urbane populacije Beograda), u široj studiji Svetske zdravstvene organizacije o nasilju u partnerskim odnosima i ženskom zdravlju. Istraživanje je sprovedeno u okviru kros-kulturalne studije o ženskom zdravlju i nasilju nad ženama u porodici (*The Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*), koju je osmislila i sprovela SZO, po jedinstvenoj metodologiji, u deset zemalja sveta, na ukupnom uzorku od preko 24.000 žena. U Republici Srbiji, studija je uključila 1.456 žena (starosti 15 - 49 godina) koje žive u 11 gradskih opština grada Beograda čiji je ukupni broj stanovnika iznosio približno 1.300.000. Od ukupnog broja domaćinstava u kojima su postojale žene, 40 % njih je odbilo da učestvuje u istraživanju. Nasilje od strane partnera je istraživano putem intervjua sa svim ženama koje su tokom života bile u partnerskoj vezi. Ciljevi istraživanja su bili: obezbediti pouzdane procene učestalosti fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja nad ženama, proceniti vezu između partnerskog nasilja i njegovih zdravstvenih posledica, utvrditi faktore koji mogu da zaštite ili ugroze ženu, kao i strategije i usluge koje one koriste da bi se zaštitile od nasilja. Dobijeni su sledeći podaci važni za planiranje strateških mera u Strategiji:

1) Prema rezultatima istraživanja, 23 % ispitanica izjavilo je da je imalo iskustvo fizičkog nasilja, dok je 6 % prijavilo seksualno nasilje od strane partnera, 24 % ispitanica doživelo fizičko ili seksualno nasilje tokom života, dok je 4 % doživelo seksualno nasilje 12 meseci pre istraživanja. Nadalje, 30 % ispitanica koje su prijavile fizičko nasilje izjavilo je da su pretrpele telesne povrede, a više od pet puta povređivano je 36 %;

2) Rezultati tog istraživanja značajni su u pogledu ukazivanja na uticaj partnerskog nasilja na zdravlje žena. Prema tim rezultatima, 9 % ispitanica koje su preživele fizičko ili seksualno nasilje okarakterisalo je svoje opšte zdravstveno stanje kao loše ili veoma loše u poređenju sa 4 % ispitanica sa istim odgovorom koje nisu zlostavljane. Ispitanice koje su prijavile nasilje imale su više namernih prekida trudnoće (65 % prema 45 %), kao i mrtvorodne dece (5 % prema 2 %), a 22 % ispitanica pomišljalo je na samoubistvo, dok je to bio slučaj sa 7% ispitanica koje nisu doživele nasilje;

3) Istraživanje pruža osnov i za sagledavanje vrste pomoći koju su koristile ispitanice koje su doživele nasilje. Prema rezultatima istraživanja, 27 % žena koje su prijavile fizičko nasilje nikom nije govorilo o svom iskustvu; 53 % se poverilo prijateljima; 28 % roditeljima i 26 % rođacima. Čak 78 % fizički zlostavljenih žena nikada nije zatražilo pomoć nadležnih organa i službi. Policiji se obratilo 12 %, 10 % zdravstvenim ustanovama, a 6 - 9 % zatražilo je pomoć u socijalnim ili pravnim službama. Nijedna ispitanica nije zatražila pomoć u skloništima. Osnovni razlog za traženje pomoći bio je taj što ispitanice više nisu mogle da izdrže nasilja (63 %), teške povrede (30 %) ili zbog patnji dece (12 %), dok je 8 % ispitanica tražilo pomoć jer im je partner pretio ubistvom, a 5 % zato što je pretio da će pretući decu.

Najnoviji podaci o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja u porodici potiču iz studije Viktimološkog društva Srbije, sprovedenog 2009. godine na uzorku punoletnih žena sa teritorije AP Vojvodine. Istraživanjem su bili obuhvaćeni svi okruzi na teritoriji AP Vojvodine. Sprovedeno je na uzorku od 516 punoletnih žena iz sedam mesta (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Sombor, Sremska Mitrovica i Kikinda) i 40 sela u njihovoj okolini. Od 907 žena s kojima su žene koje su sprovodile anketu stupile u kontakt, 402

(43 %) odbile su da učestvuju u istraživanju. Žene koje su sprovodile anketu prošle su obuku i na osnovu prethodno sačinjenog upitnika vodile individualne intervju sa ispitanicama. Dobijeni su sledeći rezultati:

1) Od ukupnog broja ispitanica, 56 % je preživelo neki oblik nasilja u porodici nakon punoletstva. Svaka druga žena (49 %) bila je izložena psihičkom nasilju, 34 % žena bilo je izloženo fizičkom nasilju, 27 % pretnjama fizičkim nasiljem, 19 % proganjanju (najčešće od strane sadašnjeg ili bivšeg supružnika, odnosno partnera), a 9 % ispitanica je reklo da su doživele seksualno nasilje. Psihičko nasilje je najčešće bilo u vidu ponižavanja i omalovažavanja. Počinioci fizičkog nasilja pretežno su sadašnji ili bivši supružnik, odnosno partner (u 64 % slučajeva), a potom otac, majka, svekrva. Pretnje fizičkim napadom (uključujući pretnje ubistvom, prebijanjem, sakaćenjem, lomljenjem udova) najčešće je upućivao sadašnji ili bivši supružnik, odnosno partner. O ozbiljnosti pretnji svedoči nalaz da je u 87 % slučajeva nasilnik kasnije zaista fizički napao žrtvu. Podaci o proganjanju ukazuju na potrebu za adekvatnijom institucionalnom zaštitom žena. Naime, 51 % žena, koje su privremeno ili trajno napustile nasilnika, kasnije su bile proganjane od strane nasilnog partnera. Proganjanje je najčešće bilo zvanje telefonom s različitim motivima (pretnje, proveravanja, ucenjivanja), a potom, sačekivanje ispred mesta stanovanja ili upadanje u kuću, odnosno stan, praćenje, slanje pretećih ili uvredljivih SMS poruka, sačekivanje posle posla ili dolazak počinioca na radno mesto, odnosno fakultet, ili kao proganjanje na sve navedene načine. Egzistencijalni problemi su najčešći razlog ostajanja u nasilnoj zajednici (mnoge žrtve nasilja nemaju kuda da odu, niti imaju sredstava za život);

2) U istraživanju su utvrđeni faktori povezani s nasiljem u porodici: a) fizičkom nasilju su češće izložene žene s nižim nivoom obrazovanja; b) loša ili nestabilna materijalna situacija povezana je s češćom pojavom svih oblika nasilja u porodici, izuzev proganjanja; c) žene koje imaju decu u većoj meri su izložene fizičkom nasilju; d) utvrđena su dva obrasca odnosa između ekonomskih uloga partnera i nasilja: žene su izloženije psihičkom nasilju i pretnjama fizičkom nasilju u situacijama kada su ekonomski zavisne, a muškarac ekonomski dominantan, ili - kada su one glavni hraniooci porodice, a njihov partner je ekonomski zavisan od njih ili drugih članova porodice (ovakav obrazac se u literaturi naziva fenomenom statusne inkompatibilnosti tj. zamene tradicionalnih muških i ženskih rodnih uloga), a potvrđen je u kros-kulturalnim istraživanjima u zemljama u tranziciji); e) u etnički mešovitim porodicama ima više psihičkog nasilja, pretnji fizičkim nasiljem i fizičkog nasilja; f) loši stambeni uslovi povezani su sa svim oblicima nasilja u porodici; g) podaci govore i o posrednim efektima ratova u bivšoj SFRJ na nasilje u porodici: 25 % učinilaca nasilja su bili učesnici ratova, a svaki peti učinilac (među onima koji su učestvovali u ratu) upotrebio je oružje pri poslednjem nasilnom činu;

3) Potvrđeni su raniji nalazi da su deca ugrožena nasiljem nad njihovim majkama. Prilikom poslednjeg nasilnog incidenta, deca su bila prisutna u polovini slučajeva, a 36 % dece je i neposredno bilo izloženo nasilju. Efekti nasilja u primarnoj porodici žrtve, odnosno počinioca, takođe su potvrđeni: 44 % žena - žrtava fizičkog nasilja u porodici izjavilo je da je njihov otac bio nasilan prema majci, a 32 % njih su bile neposredne žrtve nasilja u detinjstvu. Među počiniocima nasilja 28 % bilo je izloženo različitim oblicima nasilja u detinjstvu;

4) Podaci o stopama prijavljivanja nasilja nadležnim organima i službama ukazuju na to da se žrtve nasilja retko obraćaju nadležnim organima i službama, a one koje su se odlučile na taj korak, često nisu zadovoljne pruženim intervencijama. Pomoć policije prilikom poslednjeg nasilnog incidenta zatražilo je 23 % žrtve nasilja, dok se centrima za socijalni rad obratilo 18 % žrtava, a 30 % je tražilo pomoć u zdravstvenim ustanovama zbog povreda (pretežno zbog preloma i iščašenja). U 10 % slučajeva vođen je protiv počinioca sudski postupak (pretežno je bila izrečena novčana kazna), a u 5 % slučajeva bile su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu. Žrtve nasilja koje nisu bile zadovoljne intervencijom policije (57 % onih koje su se obratile policiji) kao razloge nezadovoljstva navodile su: inertnost i nedovoljnu zainteresovanost policije da reaguje, neefikasnost intervencije, nedovoljnu obučenosť za rad sa žrtvama nasilja. Žrtve nasilja koje nisu bile zadovoljne intervencijom Centra za socijalni rad (61 % onih koje su se obratile toj službi) navode sledeće razloge nezadovoljstva: službenici centra za socijalni rad ništa nisu učinili kako bi pomogli; pružanje neadekvatne pomoći; nerazumevanje problema; nedostatak empatije; stavljanje na stranu nasilnika. Većina žrtava nasilja koje su se obratile zdravstvenim službama (87 %) bilo je zadovoljno podržavajućim i profesionalnim odnosom medicinskog osoblja i činjenicom da su dobile lekarsku potvrdu o zadobijenim povredama. Nekom od udruženja obratilo se 4 % žrtava nasilja, a nijedna nije tražila pomoć sigurne kuće. Istraživanje je ukazalo i na to da su žene još uvek nedovoljno upoznate sa svojim zakonskim pravima: 38 % ne zna da je nasilje u porodici krivično delo. Većina žena (61 %) zna da postoje mere zaštite od nasilja po Porodičnom zakonu, ali je njihovo znanje na apstraktnom nivou (čule su za tu mogućnosť, ali ne znaju koje konkretne mere im stoje na raspolaganju).

Radi adekvatnijeg planiranja strateških mera zaštite od nasilja u porodici, potrebno je uzeti u obzir specifične probleme ranjivih, odnosno višestruko diskriminiranih kategorija žena, kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, žene na selu, žene koje su pod uticajem nasilja u porodici postale izvršiteljke krivičnih dela itd. U knjizi "Od žrtve do zatvorenice" objavljene su studije slučajeva 20 žena koje su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora, pošto su, nakon dugogodišnjeg trpljenja nasilja u porodici izvršile ubistvo nasilnika. Studije su pokazale da su te žene uglavnom i u detinjstvu trpele nasilje. Obrazac reakcije okoline na nasilje kojem su bile izložene svodio se na podsticanje pasivnosťi i trpljenja, dok nijedan nasilnik nije bio kažnjen zbog nasilja koje je činio. Studija je ukazala na problem neadekvatne društvene reakcije, budući da, u periodu kad je ispitivanje izvršeno, nasilje u porodici nije bilo inkriminisano kao posebno krivično delo.

Veoma je malo dostupnih kvantitativnih podataka o nasilju nad ženama i devojkicama romske nacionalnosťi, dok sveobuhvatnih istraživačkih studija koje bi bile usredsređene na nasilje nad ženama koje pripadaju različitim ranjivim, odnosno višestruko diskriminiranim kategorijama - nema.

Istraživanje Romskog ženskog centra "Bibija", iz 2010. godine, izvedeno je na uzorku od 150 učesnica (dobi od 17 do 50 godina) koje pretežno žive u četiri neformalna romska naselja na teritoriji Beograda i Kruševca. Podaci su dobijeni korišćenjem individualnih intervjuva, koje su vodile prethodno metodološki obučene aktivistkinje Romskog ženskog centra "Bibija" iz Beograda i Udruženja Romkinja "Romano Alav" iz Kruševca. Učesnice u istraživanju su prethodno pohađale četvoromesečne radioničarske aktivnosťi u sklopu projekta o prevenciji nasilja, tako da je stvorena atmosfera poverenja (od 169 žena koje su pohađale radionice, njih 150 pristalo je da učestvuje u istraživanju, uz garantovanje

anonimnosti). Rezultati istraživanja su pokazali da su sve učesnice u istraživanju bile izložene nekom obliku nasilja u porodici - najčešće fizičkom (koje predstavlja dominantan oblik nasilja nad ispitanicama svake životne dobi). Na drugom mestu po učestalosti bilo je psihičko, a potom ekonomsko (koje je najizraženije u starosnoj grupi 40-45 godina) i seksualno nasilje, a 90 % ispitanica reklo je da su deca ili bila ili su i dalje svedoci nasilja. Istraživanje je ukazalo na razloge zbog kojih se nasilje retko prijavljuje nadležnim organima i službama među romskim ženama, a 90 % ispitanica smatra da se Romkinje - žrtve nasilja ne obraćaju nadležnim organima i službama zbog straha da neće dobiti adekvatnu zaštitu od nasilnika. Na pitanje kada će žrtva nasilja progovoriti o nasilju, gotovo 90 % ispitanica je reklo da će to uraditi *kad više ne budu mogle da izdrže zlostavljanje*.

Druga istraživanja bila su usredsređena na problem seksualnog nasilja nad mladima od strane članova porodice, ali i drugih kategorija učinilaca. Prvo kvantitativno istraživanje seksualnog nasilja nad mladima srednjoškolskog uzrasta sprovedeno je 1999. godine, a narednih godina je izveden niz uzastopnih istraživanja o toj temi na nacionalno-reprezentativnom uzorku od skoro 4.000 srednjoškolaca/ki. Istraživanja su izvođena primenom anonimnog upitnika od 14 oblika seksualnog zlostavljanja, uz korišćenje svih raspoloživih postupaka za zaštitu anonimnosti. U studijama je učestvovalo skoro 4.000 srednjoškolaca/ki iz više od 25 mesta u Republici Srbiji, tako da se uzorak može smatrati reprezentativnim za srednjoškolsku populaciju u našoj zemlji. Ciljevi studija bili su: ispitivanje rasprostranjenosti 14 oblika seksualnog nasilja (silovanje, grupno silovanje, pokušaj silovanja, incest, ucena, odnosno pretnja, obmana, seksualno iskorišćavanje zloupotrebom autoriteta, odnosno položaja, primoravanje na prostituciju, seksualno zlostavljanje deteta mlađeg od 13 godina, kao i osobe sa invaliditetom, seksualno uznemiravanje itd.), kao i obrasci seksualnog nasilja, društvena reakcija na slučajeve nasilja i stavovi mladih prema nadležnim organima i službama, a rezultati su sledeći:

1) U različitim fazama istraživanja, između 8 i 12 % devojčica izjavilo je da su doživele neki od navedenih oblika seksualnog zlostavljanja. U jednoj od studija, svaka osma srednjoškolka iz uzorka prijavila je lično iskustvo seksualnog nasilja ili uznemiravanja - u toj fazi, istraživanje je izvođeno paralelno sa obrazovnim programom o različitim oblicima nasilja u partnerskoj vezi (pokazalo se da takvi programi povećavaju šansu da se mladi ohrabre da opišu lična iskustva seksualnog zlostavljanja u upitniku). Naime, da bi se omogućila metodološki validna provera hipoteze da obrazovni programi povećavaju šansu da se mladi ohrabre da opišu lična iskustva nasilja u upitniku, u toj fazi istraživanja postajala je eksperimentalna i kontrolna grupa. Eksperimentalnu grupu činilo je 653 srednjoškolca/ke iz sedam mesta Republike Srbije, koji su pohađali/e obrazovni program o seksualnom nasilju i nasilju u partnerskoj vezi, prilagođen potrebama mladih ovog uzrasta. Kontrolnu grupu činio je približno jednak broj srednjoškolaca/ki koji nisu bili uključeni u obrazovne programe. U skladu s metodološkim pravilima, kontrolna grupa bila je ujednačena sa eksperimentalnom grupom po uzrastu, polu, tipu škole (srednja stručna škola ili gimnazija) i mestu življenja;

2) Žrtve seksualnog nasilja su uglavnom maloletne devojke, a nasilnici punoletni muškarci koji su pretežno poznati ili bliski žrtvi nasilja - u oko 70 % slučajeva učinilac seksualnog nasilja je bio prijatelj, bivši ili sadašnji partner, porodični prijatelj, član porodice, odnosno rođak, nadređena osoba (učitelj, odnosno profesor, vaspitač), oćuh, odnosno staratelj ili usvojitelj, odnosno hranitelj, odnosno poznanik, odnosno komšija;

3) Uprkos ozbiljnosti i zakonskoj kažnjivosti, slučajevi seksualnog zlostavljanja po pravilu nisu prijavljeni nadležnim organima ili službama (policiji, psihološkim savetovaštima, zdravstvenim ustanovama, niti bilo kojoj drugoj organizaciji). Ukupno 16 % slučajeva seksualnog zlostavljanja bilo je prijavljeno policiji. Najčešći razlozi zbog kojih nisu prijavljivani slučajevi seksualnog zlostavljanja bili su: strah žrtve nasilja od odbacivanja, odnosno osude okoline ili strah od osвете nasilnika. Na osnovu tih podataka, može se pretpostaviti da statistike nadležnih službi i SOS telefona o prijavljenim slučajevima seksualnog nasilja nad mladima zapravo predstavljaju samo "vrh ledenog brega".

Istraživanja treba da doprinesu utvrđivanju delotvornih mera za sprečavanje tih vidova nasilja. Bez podataka, teško je utvrditi koje intervencije i mere su uspešne u borbi protiv nasilja nad ženama. U tom smislu, istraživanja treba nastaviti i proširiti.

5.2. Statistički podaci o slučajevima nasilja koji su prijavljeni nadležnim organima i službama

Međunarodni akti nalažu sistematsko prikupljanje podataka o svim oblicima nasilja nad ženama, njihovo objedinjavanje na državnom nivou i publikovanje, kao i vršenje periodičnih analiza radi praćenja trendova i pouzdane ocene državnih mera za suzbijanje i prevenciju nasilja. Na potrebu poboljšanja sistema evidencije ukazao je Komitet CEDAW u Zaključnim komentarima iz 2007. godine: "Komitet podstiče državu članicu da uspostavi sistematsko i redovno prikupljanje podataka i analizu podataka o svim oblicima nasilja nad ženama da bi se ojačala baza znanja za efikasnu politiku i razvoj programa, uključujući preventivne napore, da se vremenski prate tendencije i da njihovi nalazi budu dostupni javnosti."

Potrebno je razvijati posebne strateške mere da bi se navedena preporuka Komiteta ispunila, budući da, zasad, u Republici Srbiji ne postoji jedinstven sistem evidencije slučajeva nasilja nad ženama. Iako različiti subjekti koji pružaju zaštitu žrtvama nasilja, odnosno gone i kažnjavaju počiniocе (policija, centri za socijalni rad, tužilaštva i sudovi) evidentiraju pojedinačne slučajeve nasilja, razlike u sadržini i načinu vođenja evidencije onemogućavaju upoređivanje podataka i njihovo objedinjavanje na nacionalnom nivou.

Problem nedovoljne koordinisanosti aktivnosti pri intervencijama u slučajevima nasilja u porodici vidljiv je i u oblasti evidencije, što rezultira nekompletnom slikom o tim vidovima nasilja.

Prema podacima nadležnih organa i službi, sve se više slučajeva nasilja u porodici prijavljuje policiji i centrima za socijalni rad. Prema istraživanju Udruženja sudija za prekršaje Republike Srbije, od 1. januara 2004. godine do 31. jula 2006. godine bilo je 50.127 situacija nasilja u porodici u kojima je policija intervenisala. Treba imati u vidu da je ovo ukupan broj intervencija, a ne ukupan broj slučajeva nasilja, pa se osnovano može pretpostaviti da je policija povodom nekih slučajeva nasilja intervenisala više puta. S druge strane, treba imati u vidu (na osnovu navedenih istraživanja organizacija civilnog društva, izvršenih na uzorcima žena iz opšte populacije) da je tzv. "tamna brojka" nasilja veoma velika.

Prema podacima centara za socijalni rad, primetno je povećanje indeksa rasta broja žrtava nasilja od 2005. godine do 2009. godine. Broj odraslih osoba žrtava nasilja je od

2005. godine do 2009. godine povećan 11 puta. Tabele koje slede prikazuju porast evidentiranih slučajeva nasilja.

Tabela. Pregled broja dece i omladine žrtava nasilja, koje je evidentirao centar za socijalni rad

Teritorija	Deca i omladina - žrtve nasilja				
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Centralna Srbija	1.225	1.556	1.401	1.452	1.561
Vojvodina	709	968	528	889	869
Kosovo i Metohija	48	54	50	6	26
Beograd	293	193	281	811	865
Republika Srbija ukupno	2.275	2.771	2.260	3.158	3.321
indeks rasta	100,0	121,8	99,3	138,8	145,9

Tabela. Pregled broja odraslih i starijih osoba žrtava nasilja, koje je evidentirao centar za socijalni rad

Teritorija	Odrasle i starije osobe - žrtve nasilja				
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Centralna Srbija	374	1.078	1.964	1.973	3.382
Vojvodina	195	1.176	962	1.119	2.028
Kosovo i Metohija	19	34	43	4	39
Beograd	82	155	145	1.458	2.071
Republika Srbija ukupno	670	2.443	3.114	4.554	7.520
Indeks rasta	100,0	364,6	464,8	679,7	1.122,4

Ukupan broj prijavljenih žrtava nasilja 2009. godine bio je 7.520 i od toga broja najviše je odraslih osoba, a žena i ženske dece zajedno više je od dve trećine.

Tabela. Ukupan broj prijavljenih članova porodica koji su žrtve nasilja i njihova struktura prema polu

Članovi - žrtve nasilja	Ženski	Muški	Ukupno
Deca	1.707	1.419	3.126
Odrasla lica	3.270	341	3.611
Ostarela lica	569	214	783

Od 2006. godine do 2009. godine prema ukupnom broju slučajeva nasilja u porodici (uključujući i nasilje nad decom) u strukturi učinilaca dominiraju partneri.

Tabela. Broj porodica u kojima je prijavljeno nasilje prema počiniocu nasilja

Učinilac	Broj porodica
----------	---------------

	2006.	2007.	2008.	2009.
Otac	976	863	1.211	1.281
Majka	432	219	316	274
Oba roditelja	605	193	244	200
Brat/sestra	119	608	837	115
Supružnik/vanbračni partner	133	1.496	2.434	2.310
Ostalo	18	93	191	898
Ukupno prijavljenih porodica	2.283	3.472	5.133	5.078

Prema istraživanju Udruženja sudija za prekršaje Republike Srbije, 2004. godine bilo je ukupno 7.080 pravnosnažno okončanih prekršajnih predmeta sa elementom nasilja u porodici. U tim predmetima, evidentirane su 7.493 žrtve nasilja (dve trećine su bile žene, a trećina muškarci) i 7.542 učinioca nasilja (89 % muškaraca i 11 % žena). U (46 %) slučajeva radilo se o partnerskom nasilju. Nasilje dece prema roditeljima bilo je zabeleženo u 18 % slučajeva, nasilje prema srođnicima u 16 %, nasilje roditelja nad decom u 11 %, dok je nasilja dece nad drugom decom u porodici bilo u 9 % slučajeva.

5.3. Saznanja iz prakse organizacija civilnog društva

Organizacije civilnog društva, posebno ženska udruženja, u poslednjih dvadeset godina razvile su mnoge vrste usluga za osobe koje su doživele zlostavljanje od partnera. Zapravo, te organizacije su u poslednjih dvadeset godina ostvarile rad u različitim oblastima: usluge žrtvama nasilja, prevencija, obuka i usavršavanje profesionalaca i podizanje svesti javnosti, kao i razvijanje multisektorske saradnje.

Iskustva Fonda za socijalne inovacije - programa Ministarstvu rada i socijalne politike (FSI) ukazuju na značajne kapacitete i resurse organizacija civilnog društva u oblasti pružanja usluga žrtvama nasilja u porodici. Pored toga što u civilnom sektoru postoji resurs za moguću decentralizaciju usluga socijalne zaštite, iskustva FSI ukazuju na neophodnost ostvarivanja partnerstva između civilnog i državnog sektora u pružanju usluga socijalne zaštite. Uzimajući u obzir značajno iskustvo organizacija civilnog društva, kao i njihovu stručnost u oblasti sprečavanja i suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici, saradnja između civilnog sektora i državnih organa i službi nadležnih za pružanje zaštite žrtvama nasilja ostvaruje se kao poželjan i neophodan korak u unapređenju sistema zaštite žrtava nasilja, koji je po meri korisnika/ce. Činjenice o radu organizacija civilnog društva u toj oblasti potkrepljuju i rezultati jednog istraživanja o uslugama koje te organizacije pružaju u oblasti nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Prema tom istraživanju, postoje 54 udruženja koja pružaju različite vidove podrške - ženama, muškarcima i deci (26), ženama i deci (19), samo ženama (6), ženama i muškarcima (3). Autonomni ženski centar koordinira 21 udruženjem koja pružaju usluge žrtvama porodičnog i seksualnog nasilja, odnosno trgovine ljudima. Od 2005. godine progresivno se širila i mreža "Žene protiv nasilja", koja danas okuplja ukupno 28 ženskih udruženja širom Republike Srbije koje pružaju usluge osobama koje su pretrpele nasilje.

Organizacije civilnog društva koje su razvijale usluge zaštite od nasilja, gradile su ekspertizu i širile saznanja o posebnim oblicima nasilja, kao i o ranjivim grupama koje iz različitih razloga nisu bile obuhvaćene pružanjem usluga sistema, ali su to činile i kontinuiranom saradnjom sa javnim sektorom. O tome svedoče iskustva i podaci iz

prakse organizacija kao što su: Udruženja Romkinja "Osvit", Autonomni ženski centar, "Labris", "...Iz kruga", Incest trauma centar, Savetovalište protiv nasilja u porodici i mnoge druge.

Iskustva Udruženja Romkinja "Osvit" iz Niša ukazuju na postojanje predrasuda i stereotipa o Romima u društvenoj zajednici, tako da su zabeleženi slučajevi diskriminacije prema Romkinjama žrtvama porodičnog nasilja od strane službenika/ca organa i službi nadležnih za njihovu zaštitu. To ukazuje na potrebu njihove senzibilizacije za rad sa žrtvama nasilja iz manjinskih grupa.

U pojedinim slučajevima ostvarena je dobra saradnja u zaštiti žena romske nacionalnosti, što je dalo pozitivne rezultate. Prema podacima te organizacije, od 2006. godine do kraja 2009. godine 800 Romkinja i 176 pripadnica većinskog stanovništva javile su se SOS na romskom jeziku, koji ta organizacija vodi. Od tog broja, samo tri Romkinje su bile u stalnom radnom odnosu, dok je većina radno angažovana, ali bez radnog staža (kućne pomoćnice, sakupljačice sekundarnih sirovina zajedno sa decom, ili se bave sivom ekonomijom). Većina ispitanica koje su trpele nasilje od supružnika ili partnera povezivala je takvo ponašanje sa alkoholizmom, nezaposlenošću, kockom, preljubom i narkomanijom nasilnika.

Prema podacima udruženja Autonomni ženski centar, tom udruženju se od 2000. godine do 2009. godine obratilo 5.660 žena koje su doživele nasilje u porodici (podaci su zasnovani na objedinjavanju podataka iz godišnjih izveštaja u desetogodišnjem periodu). Počinioci su u 94 % slučajeva bili muškog pola, a partnersko nasilje se odigralo u 75 % slučajeva. Zabrinjavajući su podaci o dužini trajanja nasilja - do jedne godine nasilje je trajalo u 8 % slučajeva, od jedne do četiri godine u 20 % slučajeva, od pet do deset godina u 18 % slučajeva, duže od deset godina u 14 % slučajeva, duže od 20 godina u 9 % slučajeva, a duže od 30 godina u 3 %. Mehanizmi koje su žene koristile pre dolaska u tu organizaciju bili su: obraćanje policiji u 28 % slučajeva, odlasci u centar za socijalni rad u 18 % slučajeva, korišćenje usluga bračnog savetovališta i psihoterapije u 3 % slučajeva, pokretanje odgovarajućeg pravnog postupka u 10 % slučajeva, napuštanje nasilnika u 15 % slučajeva, odlazak lekaru u 12 % slučajeva itd.

Prema podacima udruženja "Labris" - organizacije za lezbejska ljudska prava, među korisnicima/cama usluga koje to udruženje pruža, lezbejke, biseksualne i transrodne žene bivaju žrtve višestruke diskriminacije i često su izložene različitim vrstama nasilja u našem društvu usled visokog stepena homofobije i predrasuda. Žene drugačije orijentacije od heteroseksualne, vrlo retko prijavljuju nasilje koje dožive, pa je ono najčešće nepoznato široj javnosti. Gotovo 90 % ispitanica zna za slučajeve nasilja, a više od 70 % ispitanica zna za slučajeve nasilja zato što su ga i same doživele. Sve ispitanice koje su doživele nasilje doživele su emocionalno nasilje, a 33 % ispitanica je doživelo jedino tu vrstu nasilja. Sve vrste nasilja doživelo je 24 % ispitanica, sa dominantnim fizički nasiljem, izuzev seksualnog, dok je sve vrste nasilja, sa seksualnim nasiljem kao dominantnim, doživelo 9 % ispitanica. Najčešće, ispitanice su nasilje doživele od osoba koje su im poznate - u 26 % slučajeva, a 43 % ispitanica je nasilje doživelo više puta, sporadično, dok je 3 % ispitanica pozvalo policiju.

Udruženje Incest trauma centar je jedina specijalizovana organizacija koja pruža usluge i podršku seksualno zlostavljanoj deci i žrtvama rodoskrvljenja i baza njenih podataka o rodoskrvljenju predstavlja jedinu bazu podataka takve vrste. Uzorak je zasnovan na

proseku od devet prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nedeljno. Navedeni podaci predstavljaju proseke u naznačenom periodu (1994 - 2009) za redovno praćene parametre. Podaci su objavljivani na godišnjoj osnovi. Podaci iz te baze pokazuju da je, od petoro dece koja su seksualno zlostavljana, četvero ženskog, a jedno muškog pola. Uzrast žrtve pri prvom incidentu seksualnog nasilja je u proseku osam godina i jedan mesec. Počinioci seksualnog nasilja nad decom su pretežno muškarci (u 92 % slučajeva), i to, najčešće, biološki otac (najčešći vid incesta je otac - kćerka), zatim, očuh, hranitelj, usvojitelj ili osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, privatni profesor). U periodu 1994 - 2004. godine u 2 % slučajeva učinilac je bio osoba nepoznata detetu, a u periodu 2005 - 2009. godine svih 100 % učinilaca su bile osobe poznate detetu. Korišćene su sledeće nasilne seksualne radnje: opsceni telefonski pozivi, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečja prostitucija. Iako je, najčešće, nasilje vršeno prema jednom detetu od strane jednog počionioca, u 14 % slučajeva je jedno dete bilo zlostavljano od strane dva i više učinilaca, jedan učinilac je zlostavljao dvoje dece u 7 % slučajeva, a u 12 % slučajeva troje i više dece. Zabrinjavajući su podaci o trajanju nasilja: u 29 % slučajeva nasilje je bilo višemesečno, a u 71 % - višegodišnje (u proseku, trajalo je pet godina). Period između prvog incidenta zlostavljanja i prijavljivanja iznosio je u proseku devet godina i tri meseca. Obraćanje državnim organima i ustanovama, pre dolaska u Incest trauma centar zabeleženo je u 52 % slučajeva (žrtve nasilja su se obraćale, po redosledu učestalosti, centrima za socijalni rad, policiji, zdravstvenim ustanovama, tužilaštvu itd.).

Prema podacima Savetovaništa protiv nasilja u porodici, to udruženje je 2009. godine primilo 4.888 poziva u vezi s nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici. U sigurnim kućama, u periodu od 2000. godine do 2010. godine boravilo je 1.442 žene i 1.329 dece. Od toga 88 % žena je trpelo nasilje od supružnika, a 12 % od drugih srodnika. U proseku, žene su boravile u sigurnim kućama 7,5 meseci. Prema podacima tog savetovaništa, žene kao najčešći razlog povratka nasilniku navode ekonomsku zavisnost.

U publikaciji "Žene sa invaliditetom - nevidljive žrtve nasilja" organizacije "...Iz kruga" navedeni su podaci o slučajevima nasilja prijavljenim tom udruženju, kao i studiji slučajeva o nasilju nad ženama sa invaliditetom. Prema tim podacima, od 1997. godine do 2008. godine, udruženje "...Iz kruga" primilo je 5.520 poziva. Većinu poziva (93 %) uputile su žene sa invaliditetom koje su bile izložene različitim oblicima nasilja. Najzastupljenije je bilo verbalno nasilje (28 %), zatim ekonomsko (24 %), fizičko (11 %), prinudna izolacija (22 %) i seksualno nasilje (6 %). Po vrstama invaliditeta, najranjivije su žene koje imaju intelektualni invaliditet - 48 %, zatim cerebralnu paralizu - 32 %, mišićnu distrofiju i neuromišićne bolesti - 15 % i žene sa kombinovanim invaliditetom - 5 %. Razlog za toliki broj zlostavljanih žena sa invaliditetom je u činjenici da žene sa višim stepenom invaliditeta fizički zavise od tuđe pomoći i podrške pri obavljanju osnovnih životnih potreba. Ne samo što su ranjivije, već su i vrlo često izložene specifičnom načinu zlostavljanja, koje se ogleda u uskraćivanju pomoći pri samozbrinjavanju, izgladnjivanju, udaljavanju od ortopedskih pomagala i sredstava za komunikaciju, kao i pretnjama da će ostati same na ulici bez ičije pomoći, da će završiti u nekom domu ili psihijatrijskoj klinici, da će živeti u potpunoj izolaciji "ukoliko ne budu poslušne" i slično. Nasilnici su u 87 % slučajeva bili muškarci, najčešće članovi porodice od kojih žene sa invaliditetom u potpunosti zavise.

5.4. Primena zakona, nadležnosti i kapaciteti državnih organa i ustanova

Analiza situacije u vezi sa nasiljem nad ženama ne treba da se svede samo na prikazivanje podataka o tim pojavama već treba da obuhvati širu problematiku zakonskog okvira i kapaciteta države za borbu protiv tih vidova nasilja. Budući da su nasilje nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, na različite načine i u različitom obimu, predmet regulisanja Zakona o socijalnoj zaštiti, Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o ravnopravnosti polova, jasno je da se kao nadležni državni i lokalni organi i ustanove u oblasti sprečavanja i suzbijanja tih vidova nasilja, odnosno kao organi i ustanove koji su u prvom redu nadležni za primenu i izvršavanje tih zakona mogu odrediti centri za socijalni rad, policija, sudovi, tužilaštva, zdravstvene ustanove i tela za rodnu ravnopravnost i obavljanje poslova ostvarivanja jednakih mogućnosti u organima jedinica lokalne samouprave. Kapacitet navedenih organa i ustanova da učestvuju u sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i stvarna uloga koju u tome imaju, mogu da budu sagledani ne samo posredstvom normativne analize nadležnosti, odnosno poslova koje ti organi obavljaju u vezi s tim vidovima nasilja već i analizom načina na koji prikupljaju podatke i vode odgovarajuće postupke, uključujući i evidenciju i dokumentaciju o slučajevima nasilja, načinima na koji međusobno sarađuju u slučajevima nasilja, uloge koju imaju u donošenju preventivnih mera i mera podrške i zaštite žrtava nasilja, ali i pitanjima finansijskih i kadrovskih resursa kojima raspolažu, kao i obuke koja im je pružena.

5.4.1. Prikupljanje podataka, usluge i vođenje postupaka

Budući da u Republici Srbiji nije razvijen jedinstven sistem evidentiranja i dokumentovanja slučajeva nasilja u porodici i nasilja nad ženama, kao i to da svaka služba različito registruje slučajeve, jasno je da takva praksa otežava poređenja i analize, ali i da stanje koje se o radu i kapacitetima nadležnih organa i ustanova donekle može steći na osnovu podataka koje imaju o tim vidovima nasilja nije potpuno.

Imajući u vidu izloženo, Ministarstvo rada i socijalne politike je posredstvom Projekta "Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja" razdelilo upitnike, prikupilo i analiziralo podatke o uslugama i kapacitetima centara za socijalni rad u 2009. godini. Tim istraživanjem bilo je obuhvaćeno 139 centara za socijalni rad (CSR) u Republici Srbiji. Jedna komponenta istraživanja bila je analiza prikupljanja i upravljanja podacima. Prema istraživanju tog ministarstva, nešto više od polovine CSR (53 %) navodi da razvrstavaju podatke o žrtvama nasilja u porodici, a 47 % CSR navodi da ne primenjuju tu metodologiju u vođenju dokumentacije o korisnicima i radu s njima. Oko 40 % (55) CSR iznosi da vodi dokumentaciju kojom se razvrstavaju podaci o počiniocima nasilja u porodici, dok ostali centri za socijalni rad ne praktikuju takvu vrstu dokumentovanja. Važno je napomenuti da su svi CSR kada su odgovarali na to pitanje, imali u vidu počinioce nasilja kako prema punoletnim, tako i prema maloletnim žrtvama. Polna struktura u slučajevima nasilja u porodici jeste pokazatelj koji prati većina CSR (90 CSR, ili 65 %). Evidentiraju se i drugi podaci o žrtvi nasilja i počiniocu - podaci o uzrastu, što vrši 85 CSR (ili 61 %), zaposlenosti, što čini 37 CSR (ili 27 %), obrazovnom nivou, što čini 35 CSR (ili 25 %), kao i nacionalnoj pripadnosti, što vrši 31 CSR (ili 22 %). Samo 24 CSR (17 %) navodi da ima mogućnost da čuva podatke u elektronskoj formi, a 115 CSR (83 %) nema tu mogućnost. Značajan broj CSR (više od 35 %) naveo je da podatke prikuplja, sređuje i arhivira tokom redovnog godišnjeg izveštavanja o radu, kada su u

obavezi da Ministarstvu rada i socijalne politike dostave izveštaj o radu u elektronskoj formi.

Aktuelna praksa pokazuje da su dominantne usluge koje centri za socijalni rad pružaju žrtvama nasilja u porodici, savetodavne usluge (130 CSR ili 94 %), neodložne intervencije (91 %), materijalna davanja (89 %), usluge zbrinjavanja, odnosno smeštaja koje podrazumevaju izdvajanje žrtve nasilja iz porodice, a koje pruža 109 CSR (78 %). Imajući u vidu navedene usluge, jasno je da se one mogu unaprediti radi osnaživanja žrtava.

Od ukupnog broja CSR koji su naveli da smeštaju žrtve nasilja na teritoriji svoje jedinice lokalne samouprave (70 CSR), najveći broj njih (30 ili skoro 43 %) smešta žrtve nasilja u drugu porodicu, što je najčešće smeštaj u porodicu porekla žrtve nasilja ili drugih srodnika, ali i kod prijatelja žrtve nasilja. Samo 10 CSR (14 %) smešta žrtve nasilja u sigurnu kuću, što ukazuje na to da ovakva urgentna intervencija privremenog karaktera ima ograničen domašaj.

Tokom 2008. godine, 93 CSR ili 67 % CSR u Republici Srbiji nije podnosilo krivične prijave u slučajevima nasilja u porodici, dok je 46 CSR (33 %) koristilo tu zakonsku mogućnost. Tako visok procenat CSR koji u 2008. godini nisu podneli krivičnu prijavu za nasilje u porodici, ne pokazuje da na teritoriji mesne nadležnosti tih CSR nije bilo slučajeva nasilja u porodici. U 2008. godini CSR su ukupno podneli 347 krivičnih prijava u slučajevima nasilja u porodici, od čega je u 115 slučajeva (33 %) pokrenut postupak, u 139 (40 %) slučajeva krivična prijava je odbačena, dok je u 93 slučaja CSR nepoznat ishod podnete krivične prijave (27 %). Ako se ima u vidu da su CSR 2008. godine evidentirali 4.554 odraslih kao žrtava nasilja i 3.158 žrtava nasilja koje su bile u kategoriji dece i omladine, utoliko je jasno da CSR nisu koristili svoja zakonska ovlašćenja i da su imali poteškoće u proceni osnovanosti podnošenja krivičnih prijava. To sledi i iz visokog procenta odbačenih krivičnih prijava, koji može da upućuje i na neodgovarajući tretman prijave u tužilaštvu. Takođe, veliki broj predmeta u kojima se ne zna ishod krivične prijave koju je podneo CSR, može ukazivati na to da su postupci bili u toku u vreme popunjavanja upitnika, ali i na to da nije bilo povratnih informacija iz tužilaštva.

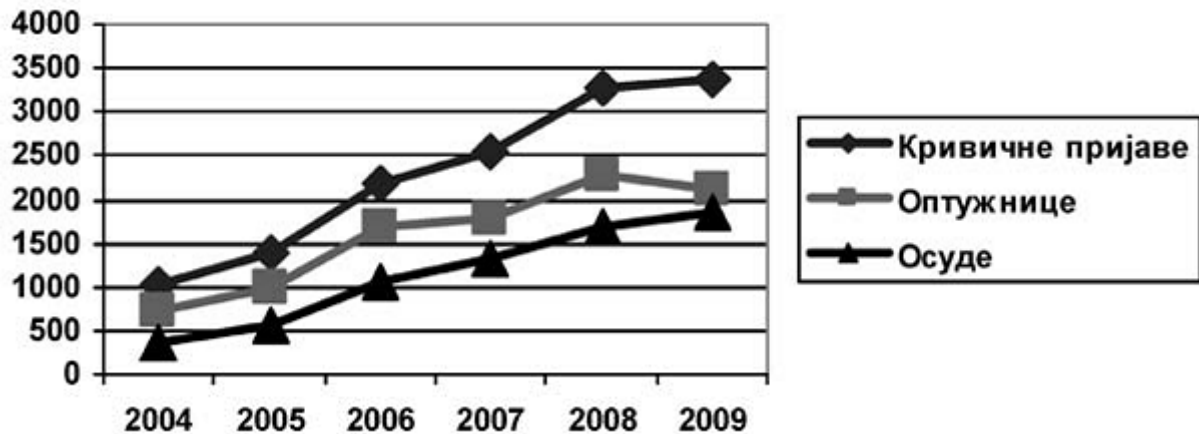
Nadalje, tokom 2008. godine, 101 CSR (73 %) nije pokretao postupke za izricanje mere zaštite od nasilja u porodici prema Porodičnom zakonu, dok je 38 CSR (27 %) koristio tu mogućnost zaštite žrtava nasilja. CSR su 2008. godine ukupno pokrenuli 136 sudskih postupaka za izricanje mere zaštite od nasilja u porodici.

Prikupljanje podataka i vođenje postupaka pred pravosudnim organima zahteva posebnu pažnju.

U periodu 2004 - 2006. godine prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku koji vodi statistiku pravosuđa, podneto je ukupno 4.597 krivičnih prijava protiv punoletnih osoba osumnjičenih da su počinili nasilje u porodici, a osuđeno je ukupno 2.007 učinilaca (najčešće osude su bile uslovne). Na zatvorsku kaznu osuđen je ukupno 421 učinilac. Prema istraživanju Udruženja sudija za prekršaje Republike Srbije, u približno istom periodu (od 1. januara 2004. godine do 31. jula 2006. godine) bilo čak 50.127 nasilja u porodici u kojima je policija intervenisala, što ukazuje na veliku razliku između ukupnog broja policijskih intervencija, broja podnetih krivičnih prijava i osuđenih lica, naročito onih koji su osuđeni na zatvorsku kaznu. Grafikoni koji slede, zasnovani na

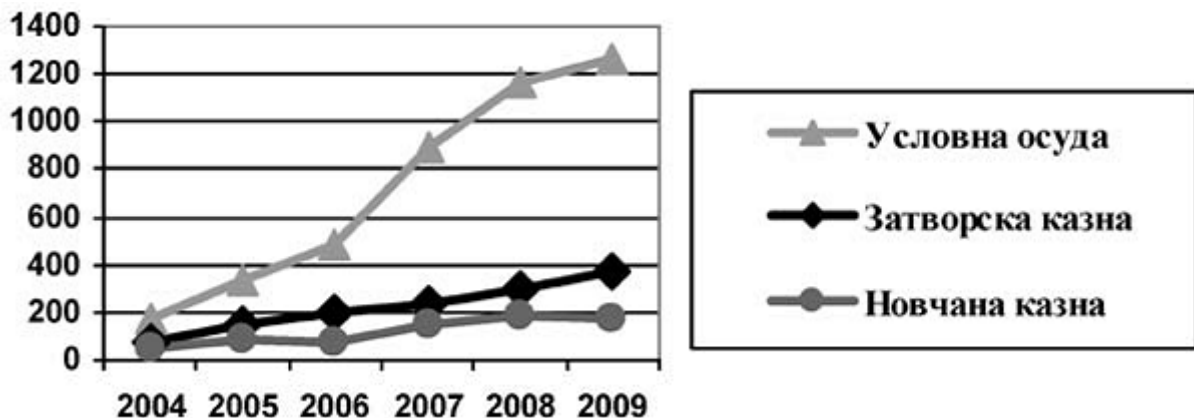
podacima statistike pravosuđa, koju je izradio Republički zavod za statistiku, ukazuju na ishode krivičnih sudskih postupaka protiv punoletnih osoba osumnjičenih za nasilje u porodici.

Grafikon 1. Krivične prijave, optuženja i osude za nasilje u porodici (samo za punoletne počinioce)

Napomena: Podaci su zasnovani na ukupnom broju krivičnih prijava, optužnica i osuda u toku jedne godine (zbog dužine trajanja sudskih postupaka, otežano je praćenje na godišnjem nivou sudskih slučajeva - od optužnice do osude).

Grafikon 2. Osude za krivično delo nasilje u porodici (protiv punoletnih učinilaca)

Prema jednom istraživanju pravosudne prakse u Beogradu i Nišu, u vezi s krivičnim delom nasilja u porodici (istraživanjem su obuhvaćena procesuirana krivična dela nasilja u porodici iz člana 194. Krivičnog zakonika; ukupno je pregledano 529 predmeta: 280 predmeta opštinskih javnih tužilaštava u Beogradu, 50 predmeta Opštinskog javnog tužilaštva u Nišu, 140 sudskih predmeta u Beogradu i 59 predmeta Opštinskog suda u Nišu; pošto je istraživanje sprovedeno u svim beogradskim sudovima i tužilaštvima, formirani uzorak predmeta odgovarao bi slučajno formiranom reprezentativnom uzorku predmeta; istraživanjem je obuhvaćen period od januara 2006. godine do maja 2007. godine; korišćeni su upitnici za prikupljanje podataka; takođe, istraživači su neposredno i

u kontinuitetu pratile suđenja u ukupno devet predmeta, i to četiri u Beogradu i pet u Nišu), krivične prijave centara za socijalni rad činile su 2 % ukupnog broja podnetih krivičnih prijava. Krivične prijave su najčešće podnosila ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova (78 %) i oštećena/i (13 %), dok u 7 % slučajeva nije bilo podataka o podnosiocu krivične prijave. Optužni akt (optužnicu ili optužni predlog) ili zahtev za sprovođenje istrage tužilac je podneo u 72 % slučajeva. Postupak je obustavljen ili zato što je javni tužilac odustao ili je krivična prijava odbačena u 29 % postupaka. Postupak pred javnim tužilaštvom u najvećem broju predmeta bio je efikasan jer vreme od podnošenja krivične prijave do upućivanja zahteva za sprovođenje istrage istražnom sudiji nije trajalo duže od mesec dana. Vreme od podnošenja krivične prijave do optuženja (u slučajevima kada nije bilo zahteva za sprovođenje istrage već, eventualno, predloga za preduzimanje pojedinih istražnih radnji) bilo je duže - od tri do pet meseci. Međutim, od podnošenja krivične prijave do donošenja rešenja o odbacivanju krivične prijave ili odluke o odustanku javnog tužioca od daljeg gonjenja, postupak je trajao i duže od 12 meseci. U drugim analizama, koje je izvelo Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, kao osnovni propusti u radu javnog tužilaštva u vezi s krivičnim delom nasilja u porodici navode se: retko predlaganje mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, retko predlaganje instituta zaštitnog nadzora iz KZ (razlog retkog predlaganja mere zaštitnog nadzora jeste u tome što se taj institut može odrediti samo okrivljenom kome je izrečena uslovna osuda) i izostanak primene oportuniteta, odnosno uslovljenog odlaganja krivičnog gonjenja, a što se u teoriji smatra opravdanim uz podvrgavanje odvikavanju od alkohola ili opojnih droga ili podvrgavanje psihosocijalnoj terapiji.

Period od izvršenog dela do zakazivanja glavnog pretresa donekle pruža sliku o radu sudova u pogledu krivičnog dela nasilja u porodici. Prema podacima iz pomenutog istraživanja pravosudne prakse u vezi s krivičnim delom nasilja u porodici, u veoma malom broju predmeta glavni pretres je zakazan za manje od mesec dana ili od jedan do tri meseca, a znatno veći je broj predmeta u kojima je glavni pretres zakazan sedam meseci od datuma kada se nasilje dogodilo i podnošenja krivične prijave, što je veoma dug period kada se radi o krivičnim delima nasilja u porodici. Takođe, očigledno je da postupanje suda nije bilo efikasno, jer među onim predmetima u kojima je donesena odluka, preovlađuju predmeti u kojima je postupak trajao od sedam do deset meseci i duže od godinu dana. Na osnovu toga, može se zaključiti da je najneefikasniji deo postupka u procesuiranju krivičnih dela nasilja u porodici upravo postupak pred sudom. Na usporavanje sudskog postupka u najvećoj meri uticalo je odlaganje glavnog pretresa, koje je sud obrazlagao različitim razlozima. Najčešći razlog za odlaganje bio je nedolazak okrivljenog. Inače, jedan od osnovnih problema s kojim se javni tužilac suočavao tokom postupaka bio je vezan za ponašanje oštećenih osoba, koje u velikom broju izjavljuju da se ne pridružuju krivičnom gonjenju, odbijaju da svedoče ili menjaju svoje ranije date iskaze. Primetna je pojava da oštećene osobe koje se nisu pridružile krivičnom gonjenju izbegavaju da prime poziv i ne dolaze na glavni pretres, što je dodatni razlog odugovlačenja postupka. U većem broju predmeta oštećene osobe su se pozivale na pravo da ne svedoče pred sudom. Deo razloga zbog kojih žrtve nasilja odbijaju da se pridruže krivičnom gonjenju i koriste zakonsko pravo da ne svedoče jeste to što ne postoji adekvatan sistem psiho-socijalne pomoći žrtvama nasilja, zbog toga mogu biti izložene sekundarnoj viktimizaciji. Nadalje, u pomenutom istraživanju je utvrđeno da, prilikom odmeravanja vrste i visine kazne, sud, po pravilu, ne sagledava sve relevantne okolnosti. Kazne koje su izrečene izvršiocima krivičnog dela nasilja u porodici ukazuju na to da postoji tendencija blagog kažnjavanja: najviše je izrečeno

novčanih kazni i uslovnih osuda, dok su efektivne kazne zatvora uglavnom određene u trajanju koji predstavlja zakonski minimum.

U prekršajnom postupku nema utvrđenog dela nasilja u porodici, ali prekršaji javnog reda i mira mogu da budu sa elementima nasilja u porodici kada među članovima porodice postoje određeni prekršaji, kao što su svađe ili vika, ugrožavanje sigurnosti lica pretnjom napadima na njegov život ili telo ili život i telo njemu bliskog lica, vređanja, izazivanja na tuču, učešća u tuči, nasilja nad nekim itd. Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije sprovelo je istraživanje prekršaja sa elementom nasilja u porodici u Republici Srbiji u 2004. godini. Iako je istraživanje uglavnom usmereno na samo delo i podatke o učiniocu, žrtvi nasilja, vrsti nasilja, na osnovu pojedinih pokazatelja mogu se uočiti određeni elementi postupanja sudova za prekršaje. Prema rezultatima tog istraživanja, 2004. godine ukupan broj primljenih predmeta u većima za prekršaje je bio 1.046.305, od čega je primljenih predmeta koji su se odnosili na povredu javnog reda i mira bilo 60.746, a broj predmeta sa elementima nasilja u porodici koji su pravnosnažno okončani iznosio je 7.080 ili 12 %. To istraživanje sadrži i podatke o policijskim intervencijama, iz kojih sledi da je opomena počiniocu najčešći ishod intervencija.

Tabela. Broj i ishodi intervencija policije u slučajevima nasilja u porodici u periodu 2004 - 2006.

	2004.	2005.	Prvih šest meseci 2006.
Intervencije policije u slučajevima nasilja u porodici:	19.306	20.732	10.089
Opomena	12.226	13.224	6.274
Prekršajna prijava	6.233	6.594	3.067
Krivična prijava	1.131	1.501	837

Razlika je velika između ukupnog broja policijskih intervencija, evidentiranih slučajeva nasilja u CSR, broja podnetih krivičnih prijava i osuđenih lica, naročito onih koji su osuđeni na zatvorsku kaznu.

5.4.2. Saradnja u rešavanju slučajeva nasilja

Multisektorski pristup rešavanju problema nasilja preporučeno je u brojnim međunarodnim dokumentima.

Prema raspoloživim podacima, centri za socijalni rad imaju praksu razmene podataka o nasilju u porodici s drugim organizacijama. Prema rezultatima već pomenutog istraživanja, 88 % ispitanih CSR ima praksu razmene podataka s drugim organizacijama u lokalnoj samoupravi, a 12 % ne razmenjuje podatke s drugima. Međutim, kao što je ukazano, u pogledu pojedinih podataka (npr. o ishodu krivične prijave) nema povratnih informacija. Brzina razmene podataka koja u velikoj meri utiče na kvalitet saradnje i kvalitet zaštite žrtava nasilja različita je u CRS. Stalnu razmenu podataka o nasilju u porodici sa drugim organizacijama ima 34 % CSR. Budući da 54 % samo povremeno razmenjuje podatke s drugima, stvarna saradnja različitih aktera u pogledu suzbijanja i sprečavanja nasilja u porodici i nasilja nad ženama - nije adekvatna. CSR je institucionalno, procesno i reaktivno, najupućeniji na policiju, s kojom najviše i

razmenjuje podatke. Svi CSR u Republici Srbiji (139) razmenjuju podatke s policijom, 110 od 139 CSR (79 %) ima saradnju sa tužilaštvom, 112 CSR (oko 81 %) sa sudskim organima, a sa obrazovnim ustanovama saradnju u razmeni podataka ima 117 CSR ili 84 %. Oko 82 % CSR (114) ima razvijenu saradnju u razmeni podataka sa zdravstvenim ustanovama, a 48 CSR (35 %) navodi da razmenjuje podatke sa udruženjima. S drugim CSR podatke o nasilju u porodici razmenjuje 96 CSR (69 %).

Ilustracije radi, u analizi izveštaja o radu centara za socijalni rad navodi se da su 2008. godine i 2009. godine u strukturi slučajeva nasilja koji su prijavljeni centrima za socijalni rad najviše onih koje je prijavila policija.

Tabela. Struktura prijavljenih slučajeva prema načinu otkrivanja nasilja u porodici (2008 - 2009)

Način otkrivanja	Broj porodica	
	2008.	2009.
Prijava MUP-a	1.908	1.924
Prijava člana porodica	1.791	1.681
Zahtev suda	517	478
Prijava ustanove (škola, dom zdravlja, vrtić itd.)	360	296
Prijava drugog lica van porodice	341	338
Organ starateljstva po službenoj dužnosti	258	274
Prijava udruženja	30	28
Ukupan broj porodica	5.205	5.019

Nedostatak saradnje jedan je od bitnih problema u zaštiti žrtava nasilja, na šta je u svom godišnjem izveštaju za 2009. godinu ukazao i Zaštitnik građana, konstatujući da postoje ozbiljni propusti u razmeni informacija između nadležnih organa i službi u oblasti nasilja u porodici, posebno između centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih službi. Treba istaći i da je Zaštitnik građana, od ukupno 30 postupaka koje je u oblasti ravnopravnosti polova pokrenuo po sopstvenoj inicijativi, u 29 slučajeva postupak pokrenuo zbog nasilja u porodici, i to u teškim slučajevima - kada je nasilje rezultiralo ubistvom partnerke, odnosno teškim povredama, a učinilac je izvršio ili pokušao da izvrši samoubistvo. S tim ciljem treba uspostaviti saradnju jer je to veoma važno za sprečavanje femicida.

Sliku o stvarnoj (ne)saradnji između nadležnih organa i ustanova pruža i činjenica da i pored utvrđenih nadležnosti, vidovi saradnje nisu jasno utvrđeni, kao ni doseg pojedinačnog i koordinisanog intervenisanja. Uočena je praksa da se nadležnosti prebacuju s jedne na drugu službu.

Prema nalazima iz istraživanja, ne postoje mehanizmi za ujednačavanje stavova tužilaštava i sudova u pogledu pojedinih elemenata krivičnog dela nasilja u porodici, niti je jednoobraznost postignuta unutar pravosudnih organa. Da bi se postigao potreban stepen ujednačenosti treba koristiti odgovarajuće pravne instrumente za ujednačavanje pravne prakse, kao što su obavezna uputstva, načelna mišljenja i dr.

5.4.3. Preventivne mere i mere zaštite žrtava i podrške žrtvama nasilja

Poslednjih godina znatno je povećan broj javnih kampanja protiv nasilja u porodici. Te kampanje vodile su organizacije civilnog društva, ali su se republička i pokrajinska tela za ravnopravnost polova i drugi subjekti odnedavno uključili u organizovanje konferencija, kampanja, štampanje plakata i informativnih materijala i slično. Najveći broj tih aktivnosti održava se u okviru međunarodne kampanje "16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama". Takođe, često se organizuju kampanje i druge preventivne aktivnosti na lokalnom nivou, u koje se sve aktivnije uključuju lokalna tela za ravnopravnost polova. Te kampanje se još ne sprovode u svim lokalnim sredinama, niti obuhvataju sve ciljne grupe. Aktivnosti su usmerene ka podizanju svesti javnosti brojne, ali treba da postanu stalne i da se izvode tokom čitave godine da bi doprle do svih građana.

Do sada nije sačinjen sveobuhvatan pregled raspoloživih usluga i načina ostvarivanja prava na zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Podaci koji slede potiču iz istraživanja koja su bila usredsređena na pitanje primene mera zaštite od nasilja u porodici (po Porodičnom zakonu) u pravosudnoj praksi.

Prema istraživanju porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici u praksi sudova u Beogradu (istraživanjem su obuhvaćeni spisi parničnih predmeta formirani povodom tužbi za zaštitu od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu, kao i spisi parničnih predmeta formirani povodom tužbi za razvod braka, u kojima je, pored zahteva za razvod braka, istaknut i zahtev za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici; pregledana su ukupno 104 predmeta opštinskih sudova u Beogradu, i to 19 predmeta Prvog opštinskog suda, 20 predmeta Drugog opštinskog suda, 20 predmeta Trećeg opštinskog suda, 21 predmet Četvrtog opštinskog suda i 24 predmeta Petog opštinskog suda; istraživanjem je obuhvaćen period od druge polovine 2006. godine do prve polovine 2008. godine), analiza sadržaja odluka koje je sud doneo pokazuje da je u najvećem broju predmeta sud doneo meritornu odluku, dok je u 4 % predmeta odbacio tužbu, odnosno konstatovao da se tužba smatra povučenom (32 %). U 44 % predmeta sud je u celosti usvojio zahtev za presudu, određivši sve one mere zaštite koje su tužilja, odnosno tužilac tražili, dok je u 9 % delimično usvojio tužbeni zahtev i odredio samo neke od traženih mera. U 6 % predmeta sud je odbio tužbeni zahtev, a u isto toliko predmeta sud je, pored traženih mera, odredio i meru koju tužilja, odnosno tužilac nisu tražili. U pogledu mera zaštite koje je sud odredio, u ispitivanom uzorku najčešće određivana mera zaštite je zabrana daljeg uznemiravanja (44 %), manje je naloga za iseljenje tuženog iz zajedničkog stana, odnosno kuće (18 %), dok je zabrana prilaska određena u 23 % slučajeva. Kad je reč o vremenskom periodu na koji je mera određena, u najvećem broju parnica u kojima je određena mera zaštite, sud se opredelio da mera zaštite traje godinu dana. Prilikom određivanja mera, sud se uglavnom kreće u granicama tužbenog zahteva, iako njim nije vezan i može odrediti meru zaštite od nasilja u porodici koju tužilja, odnosno tužilac nisu tražili. Prema podacima iz analiziranih predmeta, postupak u parnicama relativno dugo traje. Odlaganje ročišta za raspravu bila je relativno česta pojava u predmetima obuhvaćenim istraživanjem, a izuzetno je visok i procenat predmeta u kojima je povučena tužba (40 %). Razlog za povlačenje tužbe koji se ponekad navodi jeste obećanje tuženog, odnosno tužene da više neće vršiti nasilje, odnosno izjava tužilje, odnosno tužioca da su među strankama uspostavljeni skladni odnosi. U nekim od analiziranih predmeta do povlačenja tužbe došlo je posle razgovora koji je sa strankama vođen u centru za socijalni rad. Sreću se i predmeti u kojima je sadržano obaveštenje centra za socijalni rad da "tužilja odustaje od tužbenog zahteva, jer se sa suprugom dogovorila oko svih bitnih pitanja". U najvećem broju slučajeva CSR izjasnili su se u prilog određivanju traženih mera zaštite, smatrajući ih celishodnim ili čak

neophodnim, ali su dopisi koje su centri za socijalni rad uputili sudu dajući (po nalogu suda), svoje stručno mišljenje o svrsishodnosti mera zaštite, po svojoj sadržini bili veoma različiti, jer se, pretežno, centar za socijalni rad izjasnio samo o celishodnosti određivanja mera, dok su retki dopisi u kojima je stručno mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite bilo obrazloženo (npr. CSR retko daju stručnu procenu rizika od ponavljanja nasilja). Utvrđeno je i da tužilje, odnosno tužiocu veoma retko koriste zakonsku mogućnost da traže određivanje privremenih mera u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, ali ohrabruje činjenica da je u najvećem broju predmeta u kojima je istaknut zahtev za izricanje privremenih mera (u 12 predmeta) sud i usvojio taj zahtev (u osam predmeta). Treba imati u vidu da se mere, po pravilu, odnose na način vršenja roditeljskog prava (poveravanje dece na čuvanje i vaspitavanje, kao i na pitanje izdržavanja dece). Važno je istaći da je 70 % tužilja, odnosno tužilaca tražilo pomoć nadležnih organa i službi pre pokretanja parnice za zaštitu od nasilja u porodici (26 % se obratilo CSR, 18 % - zdravstvenim ustanovama, 8 % se obratilo policiji, a 16 % je tražilo pomoć udruženja). Za 30 % tužilja, odnosno tužilaca u spisima predmeta nema podataka o tome da su se prethodno obraćali nadležnim organima i službama.

Prema analizi izveštaja o radu centara za socijalni rad 2009. godine (Republički zavod za socijalnu zaštitu, Analiza izveštaja o radu centara za socijalni rad u Srbiji), u strukturi izrečenih sudskih mera zaštite od nasilja u porodici dominiraju zabrana približavanja članu porodice (307) i zabrana uznemiravanja (258). Ukupan broj mera zaštite (prikazan u tabeli) obuhvata i mere izrečene u situacijama partnerskog nasilja i mere zaštite zlostavljane dece. Ukupan broj učinilaca prema kojima je izrečena jedna ili više mera zaštite od nasilja u porodici u 2009. godini iznosi 151.

Tabela. Broj i struktura sudskih mera zaštite od nasilja u porodici izrečenih 2009. godine

Vrsta izrečene sudske mere	Broj mera
Zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti	307
Zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice	258
Zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili rada	151
Izdavanje naloga za iseljenje iz stana ili kuće	95
Izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću	12
Ukupan broj izrečenih mera	823

Adekvatnijom i doslednijom primenom mera zaštite smanjuje se potreba za smeštajem u sigurne kuće. Takođe, u vezi s merama zaštite, važno je rešavati problem izostanka usluga besplatne pravne pomoći koja nije dostupna u svim sredinama.

5.4.4. Obrazovanje i kapaciteti

Stručnjaci/kinje koji se u svom svakodnevnom poslu bave nasiljem u porodici tokom svog formalnog obrazovanja ne dobijaju znanja o nasilju u porodici niti imaju obavezu da se stručno osposobljavaju za rad u ovoj oblasti. Problematika nasilja nad ženama i nasilja u porodici nije deo nastavnog plana i programa na univerzitetima i u srednjim školama, dok je nedovoljan broj zaposlenih pohađao programe dodatnog stručnog usavršavanja u oblasti nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U istraživanju posvećenom mapiranju usluga centara za socijalni rad za žrtve nasilja u porodici, od ukupno 139 CSR obuhvaćenih istraživanjem, 49 CSR (35 %) navelo je da je neko od zaposlenih pohađao različite vrste obuka, usavršavanja, odnosno programa obuke, ili je prisustvovao radionicama na temu ravnopravnosti polova ili nasilja u porodici. Slično govore i podaci iz izveštaja nezavisnih tela i civilnog društva. Primera radi, prema podacima Pokrajinskog ombudsmana iz 2007. godine, 76 % predstavnika/ca timova za borbu protiv nasilja u porodici na teritoriji AP Vojvodina nije prošlo nikakvu obuku, a po podacima Ženskog aktivnog društva, na osnovu upitnika primenjenog na 97 stručnjaka/kinja iz Novog Sada, zaposlenih u CSR, policiji i sudu, čak 65 % nije pohađalo nikakav seminar, odnosno obuku o nasilju u porodici.

Usavršavanja stručnjaka/inja najčešće su realizovana kao projektna aktivnost koju su finansirali strani donatori, ili uz finansijsku podršku državnih, pokrajinskih ili lokalnih organa. Ne postoji pregled raspoloživih programa obuke, niti je ikada sačinjena sveobuhvatna analiza koja bi predstavila sadržaj obuka i procenila njihov kvalitet. Informacije o nasilju u porodici i drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja nisu uključene u programe redovnog obrazovanja od predškolskog do visokoškolskog. U nekim redovnim školama se u izbornom predmetu građansko vaspitanje dodatno upoznaje s nasiljem u porodici.

Ne postoje sveobuhvatne studije o kadrovskim i finansijskim kapacitetima državnih organa i ustanova za borbu protiv ovih vidova nasilja. U centrima za socijalni rad ima najviše zaposlenih sa visokom stručnom spremom: 1.384 (54 %), a upola manji procenat je zaposlenih sa višom stručnom spremom 673 (26 %). Ukupan broj stručnih radnika (u smislu Pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad ("Službeni glasnik RS", br. 59/08 i 37/10) "stručni radnik" označava stručnjaka koji se bavi poslovima socijalnog rada, upravno-pravnim poslovima i poslovima planiranja i razvoja) u CSR iznosi 1.836 ili 69 % od ukupnog broja zaposlenih u svih 139 CSR (2.630 zaposlenih). Prema evidenciji CSR, 2008. godine bilo je ukupno 516.907 korisnika usluga, što znači da je jedan stručni radnik u proseku, tokom 2008. godine radio sa 281,5 korisnika.

U tom istraživanju, 17 CSR (ili 12 %) izveštava da zaposleni u toj službi pohađaju neke specijalističke, master ili druge akademske programe za stručno usavršavanje i podizanje kompetencija u radu. Većina ispitanih CSR navela je da su njihovim zaposlenima potrebne dodatne obuke iz oblasti ravnopravnosti polova, odnosno nasilja zasnovanog na nejednakosti polova. Potreba za dodatnim obukama zaposlenih na temu rodne ravnopravnosti navedena je u 113 CSR (81 %), a obrazovanje o nasilju zasnovano na različitosti polova smatra osnovanim 118 CSR (85 %). Potrebu za specifičnim obukama na temu nasilja u porodici iskazalo je 111 CSR, ili 80 %.

6. Strateški ciljevi

Strateške oblasti i strateški ciljevi utvrđeni su u skladu s međunarodnim preporukama i analizom stanja u Republici Srbiji, a razvijaju se u četiri balansirane oblasti, i to:

1) Prevencija (Opšti cilj: Uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije);

2) Normativni okvir (Opšti cilj: Unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja);

3) Multisektorska saradnja i podizanje kapaciteta organa i specijalizovanih službi (Opšti cilj: Unapređivanje multisektorske saradnje i podizanje kapaciteta organa i službi);

4) Sistema mera zaštite i podrške žrtvama (Opšti cilj: Unapređivanje sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja).

Nalazi dosadašnjih istraživanja ukazuju na potrebu da se uvedu i sprovede preventivne mere za sprečavanje nasilja, među kojima i češća i obuhvatnija realizacija kampanja s ciljem da ohrabrivaju žrtava nasilja da prijavljuju slučajeve nasilja i upoznavanje žrtava s njihovim zakonskim pravima, uz istovremeno poboljšanje efikasnosti i pravovremenosti institucionalnih mera zaštite žrtava nasilja.

Pored organizovanja kampanja za podizanje svesti javnosti, neophodno je osmisliti i primeniti i druge opsežne mere prevencije svih oblika nasilja nad ženama, jer istraživački podaci ukazuju na to da nasilje ima ozbiljne i dugoročne posledice, kao što su:

a) ugrožavanje mentalnog i fizičkog zdravlja žena - žrtava nasilja;

b) visok stepen posredne i neposredne viktimizacije dece (deca su često prisutna prilikom nasilja nad njihovim majkama ili su i ona žrtve nasilnog oca);

c) prouzrokovanje posledica na "naredne generacije" - istraživanja su potvrdila da su devojčice koje su bile svedoci nasilničkog ponašanja oca prema majci češće izložene riziku da u odraslom dobu postanu žrtve nasilja od strane partnera, dok su dečaci - svedoci nasilja u primarnoj porodici skloniji kasnijem nasilju prema partnerkama. Radi sprečavanja generacijskog prenošenja nasilja, kao i s ciljem sprečavanja ponavljanja nasilničkog ponašanja, potrebno je razvijati programe za rad s počiniocima i obučiti zaposlene u nadležnim organima i službama za njihovu adekvatnu primenu, uz proveru i ocenu efekata takvih programa, s obzirom na nedostatak iskustva u primeni programa za rad s počiniocima u Republici Srbiji.

U skladu sa Zaključnim komentarima Komiteta CEDAW (2007), kao i preporukama Detaljne studije Generalnog sekretara UN o nasilju nad ženama (2006) i Statističke komisije UN koja je predložila listu privremenih međunarodnih pokazatelja za ispitivanje rasprostranjenosti nasilja nad ženama (u UN su sprovedeni značajni koraci ka stvaranju jedinstvenih međunarodnih pokazatelja za ispitivanje rasprostranjenosti nasilja nad ženama, koji bi se primenjivali u zemljama - članicama UN; Generalna skupština UN je u Rezoluciji 61/143 o povećanju napora za ukidanje nasilja nad ženama zatražila od Statističke komisije UN da sačini set privremenih međunarodnih pokazatelja; ti pokazatelji su i usvojeni na 40. zasedanju Statističke komisije UN, održanom u februaru 2009. godine), potrebno je periodično sprovođenje istraživanja o rasprostranjenosti svih oblika nasilja nad ženama da bi se kreirala politika za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama zasnovana na podacima. Potrebno je izvršiti istraživanje nasilja u porodici na nacionalno-reprezentativnom uzorcima žena da bi se nalazi mogli primeniti na opštu populaciju žena u Republici Srbiji. Takva istraživanja, kao i sistemska rešenja u sferi evidentiranja slučajeva nasilja, prikupljanja podataka o žrtvama nasilja i počiniocima

nasilja, predstavljaju solidan osnov za izradu predloga izmena zakonodavnih rešenja koja regulišu tu oblast.

Prema podacima istraživanja, nedovoljan procenat od ukupnog broja slučajeva nasilja prijavljenog nadležnim organima i službama ima sudski epilog. Stoga, potrebna je efikasnija primena zakona. Takođe, pošto istraživanja ukazuju na to da su žene ugrožene od bivših partnera, potrebno je unaprediti normativni okvir da bi se omogućilo usklađivanje kruga zaštićenih osoba u krivičnom i porodičnom zakonodavstvu.

U analizi primene postojećih zakonskih propisa potrebno je uzeti u obzir to da su istraživanja pokazala da se određen procenat nasilnih incidenata u porodici dešava uz upotrebu oružja ili oruđa.

Istraživanja ukazuju na to da žrtve porodičnog nasilja koje su se obratile za pomoć nadležnim organima i službama uočavaju kao problem nedostatak koordinisanog delovanja i saradnje u pružanju institucionalnog odgovora na počinjeno nasilje, zbog čega žrtve nasilja nisu zadovoljne pruženom uslugom. Neophodno je uspostaviti sistemsku institucionalnu saradnju i stvoriti osnov za pružanje jedinstvene usluge. Podizanje kapaciteta nadležnih organa i službi mora početi od uspostavljanja dodatne, specijalizovane obuke zaposlenih. Pri poboljšanju institucionalne zaštite i organizovanju obuka za zaposlene, važno je obratiti posebnu pažnju na potrebe Romkinja, žena sa invaliditetom i drugih ranjivih kategorija žena i raditi na uspostavljanju poverenja u sistem.

Radi efikasne zaštite žrtava nasilja, neophodno je unaprediti i dalje razvijati usluge urgentne i dugoročne zaštite žrtava nasilja uspostavljanjem kriznih centara, formiranjem mobilnih timova, uvođenjem jedinstvenog nacionalnog broja SOS za žene i decu žrtve nasilja itd.

Podaci, takođe, ukazuju i na potrebu za dugoročnim merama podrške žrtvama nasilja, kao što je ekonomsko osnaživanje, s obzirom na to da je jedan od najčešćih razloga zbog kojih ostaju u nasilnoj zajednici njihova ekonomska zavisnost od partnera.

Prva strateška oblast: Prevencija

Opšti cilj: Uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije

Prevencija nasilja nad ženama predstavlja osnovni prioritet u borbi protiv nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Imajući u vidu to da nasilje proizvodi ozbiljne ekonomske posledice, programi prevencije se moraju razvijati i uključivati strukturno u nacionalne sisteme socijalne, zdravstvene i pravne zaštite. Prevencija se može razvijati na tri nivoa: primarnom, sekundarnom i tercijarnom. Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, primarna prevencija podrazumeva sve aktivnosti kojima je cilj sprečavanje nasilja, sekundarna prevencija podrazumeva reagovanje i ograničavanje štetnih posledica nasilja neposredno nakon što se nasilje dogodilo s ciljem ograničavanja posledica, dok tercijarna prevencija podrazumeva dugoročniji tretman, kao i podršku žrtvama nasilja da bi se sprečili dalji štetni efekti i ponavljanje nasilja.

Tako postavljena tri nivoa prevencije određena su brzinom njihovog sprovođenja u odnosu na to da li se mere za sprečavanje nasilja sprovode pre nego što se nasilje dogodi, neposredno po počinjenom nasilju ili na dugoročnoj osnovi. Takva podela se tradicionalno primenjuje u sektoru zdravstvene zaštite, ali se smatra da sekundarna i tercijarna prevencija imaju relevantnost i u radu sa osobama koje su pretrpele nasilje, kao i u radu sa počiniocima, te se mogu primeniti i u drugim sektorima, kao što je sektor porodične i krivične zaštite. Budući da je prevencija u toj oblasti Strategije sagledana prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, strateški ciljevi u vezi sa posebnom i opštom prevencijom u krivičnom smislu izloženi su u oblasti koja je posvećena normativnom okviru.

Posebni ciljevi:

1. Stvoriti društvo koje javno osuđuje nasilje kao zločin, promocijom nenasilnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i borbom protiv diskriminacije

Nasilje nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima još je na marginama javnosti i ne tretira se kao opštedruštveni problem. Da bi se obezbedio adekvatan politički i društveni ambijent u sistemskoj borbi protiv nasilja, neophodno je podizati svest javnosti kroz promociju nenasilnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i antidiskriminacije. Prvim posebnim ciljem stavlja se fokus na primarnu prevenciju, sa opredeljenjem za univerzalni tip intervencije, tj. intervencije koja se obraća širokoj ciljnoj grupi, opštoj populaciji bez obzira na individualni rizik izloženosti nasilju. Cilj je izmena postojećih društvenih obrazaca koji stvaraju okolnosti i uslove u kojima se nasilje usvaja kao model ponašanja, što obezbeđuje povoljan ambijent za njegovu pojavu - ispoljavanje tamo gde izostaje društvena osuda.

Aktivnosti:

1.1. Podizanje svesti javnosti

1.1.1. Podržati i finansirati javne akcije i kampanje protiv nasilja nad ženama u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, afirmisati nenasilnu kulturu na lokalnom, regionalnom i državnom nivou.

1.1.2. Pokrenuti i podstaći direktno učešće profesionalaca iz svih relevantnih javnih službi i iz civilnog sektora u aktivnostima podizanja nivoa svesti građana o problemu nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

1.1.3. Štampati i distribuirati različite publikacije: brošure, priručnike i informatore namenjene prevenciji nasilja i zaštiti žrtava nasilja, na srpskom jeziku i na jezicima nacionalnih manjina.

1.2. Aktivnosti usmerene ka donosiocima odluka

1.2.1. Organizovati, odnosno podržati organizovanje javnih tribina, konferencija, predavanja o problemu nasilja nad ženama.

1.3. Obezbeđivanje aktivne uloge sredstava javnog informisanja

1.3.1. Organizovati obuku novinara i urednika na temu rodne ravnopravnosti i nasilja nad ženama.

1.3.2. Unaprediti normativni okvir za odgovorno izveštavanje o nasilju nad ženama u porodici i partnerskim odnosima.

1.3.3. Podsticati sredstva javnog informisanja da realizuju tematske emisije, priloge i stalne medijske aktivnosti radi prevencije nasilja, te da aktivno podrže akcije i kampanje za podizanje nivoa svesti javnosti o rasprostranjenosti, uzrocima i posledicama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

1.3.4. Razmotriti mogućnost za javni servis da izveštava nadležne organe o načinu promovisanja rodne ravnopravnosti.

1.3.5. Uvesti specijalizovane programe obuke za novinare/ke, urednike/ce, zaposlene u sredstvima javnog informisanja.

1.3.6. Podsticati redovno godišnje nagrađivanje novinara/ki i sredstva javnog informisanja za poseban doprinos u oblasti podizanja svesti javnosti o neprihvatljivosti rodno zasnovanog nasilja.

1.4. Promena stereotipa o shvatanju rodnih uloga

1.4.1. Razvijati programe preventivnog rada sa muškarcima u cilju preispitivanja stereotipnog shvatanja rodnih uloga. Preventivnim programima rada sa muškarcima treba raditi na uočavanju uloge koju muškarci imaju u produžavanju nasilničkih obrazaca ponašanja, uz skretanje pažnje na činjenicu da je nasilničko ponašanje i prihvatanje nasilja posledica društvenih i kulturnih klišeja, definicije muškosti i stereotipnog shvatanja rodnih uloga. Preventivnim programima rada sa ženama nanovo definisati ulogu žene u društvu i raditi na shvatanju o "prihvatanju i trpljenju" nasilja, koja su posledica rodne socijalizacije i kulturnih stereotipa.

1.5. Rad sa decom i mladima u vaspitnim i obrazovnim ustanovama

1.5.1. Obrazovni rad s decom i mladima, na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja, primenom sadržaja koji se odnose na sprečavanje nasilja nad ženama, a koje treba razvijati primenom različitih nastavnih sadržaja i vannastavnih programa čiji su ciljevi:

- 1) promovisanje nenasilnog ponašanja i promovisanje alternativa;
- 2) sprovođenje specijalizovanih programa za mlade koji su bili žrtve nasilja ili koji su ugroženi nasiljem;
- 3) sprovođenje programa u kojima mladi učestvuju kao aktivisti i vršnjački edukatori.

Poseban deo preventivnog rada s mladima posebno usredsrediti na preispitivanje tradicionalnog shvatanja rodnih uloga i promovisati ravnopravnost polova.

1.5.2. Unapređivanje i širenje sadržaja seksualnog obrazovanja primenom nastavnih planova i programa za starije osnovce i srednjoškolce tako da objedine i programe o intimnim partnerskim relacijama i o rodnoj ravnopravnosti.

1.5.3. Uvođenje programa o ljudskim pravima, pravima dece i rodnoj ravnopravnosti na sve nivoe obrazovno-vaspitanog rada, širenje takvih programa koji se primenjuju u nastavi predmeta građanskog vaspitanja, u nastavi predmeta ustav i prava građana, kao i projektnim vannastavnim aktivnostima u školama.

1.5.4. Širenje informacija iz usvojenih protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (informacija koje se odnose na postupanje sistema socijalne i zdravstvene zaštite u slučajevima nasilja u obrazovnim ustanovama, kao i specifičnih informacija o osobama i organizacijama koje pružaju pomoć u slučajevima nasilja).

1.5.5. Priprema učenika (vršnjačkih edukatora i medijatora) za realizaciju i razvoj preventivnih programa za mlade kojima se promoviše kultura nenasilja i u program rada pedagoškog asistenta u delu aktivnosti koji se odnosi na saradnju s lokalnom samoupravom i porodicama dece i učenika posebno s romskim zajednicama i porodicama, uvrstiti sprovođenje preventivnih programa u sprečavanju nasilja nad ženama u porodici.

1.6. Podsticanje aktivne uloge jedinica lokalne samouprave

1.6.1. Podsticati ulogu lokalne samouprave i lokalnih tela za rodnu ravnopravnost kao aktivnih promotera u borbi protiv nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

1.6.2. Podsticati izradu, promociju i sprovođenje lokalnih akcionih planova za borbu protiv nasilja nad ženama.

1.6.3. Preporučiti lokalnim samoupravama da uključe specijalizovane usluge za žrtve nasilja u lokalne sisteme usluga u oblasti socijalne zaštite, koji se finansiraju iz budžeta jedinica lokalne samouprave.

2. Unaprediti institucionalni odgovor neposredno po počinjenom nasilju sa fokusom na potrebe lica nad kojim je nasilje počinjeno

Sistem zaštite žrtava nasilja ima dvostruku ulogu. S jedne strane mora pokazati spremnost da se hitno reaguje neposredno pošto je nasilje počinjeno, dok s druge strane mora imati kapacitet dugoročnog planiranja i delovanja na sprečavanju nasilja i zaštiti žrtava nasilja. Drugi posebni cilj spada u domen sekundarne prevencije i predstavlja vid posebne intervencije upućene ciljnoj grupi lica koja su podložna visokom riziku izloženosti nasilju.

Aktivnosti:

2.1. Obuka za zaposlene u nadležnim organima i službama

2.1.1. Izraditi programe obuke za nadležne organe i službe, kao što su Služba za upravljanje kadrovima, Pravosudna akademija, Policijsko-kriminalistička akademija, centri za socijalni rad, ustanove primarnog i sekundarnog nivoa zdravstvene zaštite itd. Povećati nivo svesti profesionalaca o nasilju u porodici, znanja o međunarodnim dokumentima i standardima i principima rada u toj oblasti i sistematski raditi na prevazilaženju predrasuda, zabluda i stereotipnih shvatanja. Obezbediti stalno obrazovanje zaposlenih, kako na osnovnim studijama, tako i u toku profesionalnog usavršavanja, kao i sprovođenjem akreditovanih obrazovnih programa s ciljem uočavanja i razumevanja nasilja u porodici.

2.1.2. Obuka za stručno usavršavanje i obrazovanje profesionalaca u oblasti vaspitanja i obrazovanja i drugih relevantnih sistema (socijalna zaštita, zdravstvo, policija, tužilaštvo, pravosuđe) akreditovanjem programa i primenom postojećih programa. Stručno usavršavanje nastavnika osnovnih i srednjih škola za zdravstveno-vaspitni rad s mladima na državnom i lokalnom nivou.

2.2. Osnaživanje žena

2.2.1. Upoznavanje s pravima. Osnaživanje žena treba da obuhvati podizanje svesti da je nasilje na rodnoj osnovi nedopustivo, da predstavlja ozbiljan oblik kršenja ljudskih prava i da postoje mehanizmi pomoći. Podizanje svesti među ženama dobija poseban oblik pružanja podrške i zaštite ženama koje pripadaju ugroženim kategorijama, kao što su žene na selu, lezbejke, Romkinje, žene niskog obrazovanja, žene sa invaliditetom, žene migranti ili izbeglice. Pravna pismenost predstavlja poseban oblik pomoći u cilju obezbeđivanja informacija ženama o zakonima da bi se unapredilo njihovo znanje i razumevanje načina pristupa pravnom sistemu radi zaštite ličnih prava.

2.2.2. Uvesti programe ekonomskog osnaživanja žena u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja.

3. Sprečavanje ponavljanja nasilja

Ako ne postoji sistemsko delovanje protiv nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, veliki broj slučajeva nasilja se ponavlja. Da bi se sistemski pristupilo borbi protiv nasilja, mora se sve vreme raditi na sprečavanju nasilja a ne samo kada se pojavi. Treći poseban cilj zalazi u domen tercijarne prevencije, a odnosi se na dugoročnu podršku i pomoć nakon izloženosti nasilju, sprovođenjem programa osnaživanja žrtava nasilja i bavi se prevazilaženjem traume i smanjivanjem dugoročnih nepovoljnih posledica po žrtvu nasilja. Mere koje predviđa taj posebni cilj upućene su s jedne strane ciljnoj grupi osoba koje su pretrpele nasilje, a s druge strane predviđaju se i mere koje se odnose i na počiniocce nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

Aktivnosti:

3.1. Redovno sprovoditi istraživanja nasilja, njegovih uzroka i posledica

3.1.1. Organizovanje i sprovođenje istraživanja o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima na reprezentativnim uzorcima u državi, uz poštovanje etičkih standarda, s fokusom na pitanja funkcionisanja sistema socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, kojima se obezbeđuje informisanost javnosti i donosilaca odluka o

rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja i kojima se pruža osnova za utvrđivanje, sprovođenje i ocenu mera za borbu protiv nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

3.2. Utvrditi pokazatelje za praćenje nasilja

3.2.1. Pripremiti u nadležnim organima i službama pokazatelje za praćenje nasilja.

3.3. Osnaživanje žrtava nasilja

3.3.1. Uspostaviti mehanizme dugoročne podrške ženama koje su pretrpele nasilje.

3.3.2. Razmotriti mogućnost uspostavljanja mehanizama finansiranja programa ekonomskog osnaživanja koji su namenjeni ženama.

3.4. Rad sa počiniocima nasilja

3.4.1. Obezbediti uslove za sprovođenje programa rada sa počiniocima u sistemu socijalne zaštite. Ovi programi rada sa počiniocima ne treba da budu alternativa kaznama i merama bezbednosti koje se izriču počiniocima za izvršeno delo nasilja u porodici i za druga krivična dela koja predstavljaju nasilje nad ženama.

Potrebno uspostaviti posebne programe rada sa počiniocima i u prvoj fazi ih testirati kroz pilot projekte. Ti programi treba da budu dostupni i licima koja su spremna da se preventivno i dobrovoljno prijave.

Pretpostavke na kojima treba da počivaju programi rada sa muškarcima - počiniocima nasilja:

- 1) Primarni cilj je obezbediti bezbednost žrtava nasilja i to je osnovni princip rada i za voditelje programa i za učesnike;
- 2) Saradnja sa službama koje pružaju podršku ženama i interventnim programima;
- 3) Teorijski pristup treba da uključi rodno razumevanje tog vida nasilja i isključivu odgovornost počinioca dela. Takođe, potrebno je uključiti sledeće aspekte: rodne teorije, definicije nasilja i vrste zlostavljanja, poreklo nasilja, teorije intervencija, odnosno promena;
- 4) Fokus na važne okolnosti za upotrebu nasilja (socio-kulturni, relacijski i individualni faktori) i aspekte ličnosti (znanje, emocije i ponašanje).

Ti programi treba da uključe ključne principe i korake u radu sa počiniocima, kao što su:

- 1) Potrebno je preispitati rizike po žrtvu nasilja; žena - žrtva nasilja ni na koji način nije obavezna da učestvuje u tim programima; sve vreme se mora imati u vidu njena bezbednost;

- 2) Deca koja žive u porodici u kojoj ima nasilja uvek su neposredne ili posredne žrtve nasilja i programi za počiniocima moraju uključiti zaštitu dece;
- 3) Pristupi i stavovi u neposrednom radu sa počiniocima bazirani su na uverenju da se oni mogu menjati, da je korišćenje nasilja izbor;
- 4) Ispitivanje rizika je jedan od ključnih faktora donošenja odluka o programima; saradnja sa ženama - žrtvama nasilja u proceni osnovanosti te vrste tretmana i proceni efekata je nužna;
- 5) Osoblje koje sprovodi te programe mora imati odgovarajuće kvalifikacije;
- 6) Mora biti osiguran kvalitet programa (akreditacija), načini evidentiranja, dokumentovanja, praćenja i procene njihovih efekata.

Nosioci aktivnosti:

Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja.

Saradnici:

Nacionalna služba za zapošljavanje, Pravosudna akademija, sredstva javnog informisanja, novinarska udruženja, organi jedinica lokalne samouprave, organizacije civilnog društva.

Rok: Kontinuirano.

Druga strateška oblast: Normativni okvir

Opšti cilj: Unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja

Unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja treba da doprinese delotvornom sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Pod unapređivanjem normativnog okvira, u skladu sa ovom strategijom, kao i zaključnim komentarima CEDAW Komiteta Ujedinjenih nacija na prvi izveštaj Republike Srbije, podrazumeva se:

- 1) konsolidovanje i ujednačavanje relevantnih rešenja sadržanih u odgovarajućim zakonima, u prvom redu u Krivičnom zakoniku i Porodičnom zakonu;
- 2) izmena i uvođenje novih rešenja kojima se omogućava delotvorno postupanje i saradnja nadležnih organa i službi i obezbeđuje delotvorna zaštita žrtava nasilja.

Posebni ciljevi:

1. Konsolidovati i unaprediti zakonodavstvo

Pojedine odredbe zakona koje su relevantne za sprečavanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima nisu međusobno usklađene, što umanjuje kvalitet normativnog okvira. Upravo imajući u vidu tu činjenicu, Komitet za ukidanje diskriminacije žena u svojim Zaključnim komentarima o sprovođenju Konvencije CEDAW u Republici Srbiji (2007) preporučio je da država razmotri usklađivanje relevantnih odredaba koje se nalaze u različitim zakonima - da bi se obezbedio adekvatan zakonodavni okvir za delotvorno sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

Aktivnosti:

1.1. Konsolidovati relevantne odredbe krivičnog i porodičnog zakonodavstva

1.1.1. Izmenama materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva unaprediti sistem krivičnopravne zaštite od nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.

Raditi na usklađivanju s relevantnim međunarodnim dokumentima i zakonskim rešenjima koja se odnose na krivično gonjenje počinitelaca nasilja u emotivnoj i seksualnoj vezi, definisati silovanje i krivično gonjenje silovanja u braku i seksualne radnje nad nemoćnim licem ili osobom sa invaliditetom. Potrebno je kontinuirano pratiti kaznenu politiku i odbačene krivične prijave čime bi se obezbedila analiza i praćenje stanja u ovoj oblasti. Potrebno je razmotriti mogućnost i efekte proširenja mere bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom nasilja zabranom proganjanja i uznemiravanja jer je u savremenim uslovima moguće proganjanje i uznemiravanje bez približavanja žrtvi nasilja ili bez komunikacije sa njom.

1.1.2. U krivično procesnom zakonodavstvu potrebno je izvršiti određene izmene kojima bi se obezbedila zaštita žrtava nasilja od sekundarne viktimizacije i dodatne traumatizacije. S tim u vezi, potrebno je razmotriti mogućnost propisivanja posebnih pravila za saslušanje posebno osetljivih oštećenih i svedoka i sl.; mogućnost zabrane suočavanja žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja sa okrivljenim; mogućnost audio i video svedočenja žrtve nasilja, koji bi se koristio u toku krivičnog postupka, ili omogućiti da žrtva nasilja svoj iskaz daje putem video konferencije; da, pored stručnjaka, uz žrtve nasilja bude i osoba od poverenja (srodnik, prijatelj, predstavnik organizacije civilnog društva) koju ona izabere, a koja bi pružala direktnu podršku žrtvi nasilja. Potrebno je raditi na razvoju službi za svedoke pri sudovima i obezbeđivanju prostora u kojima bi žrtve nasilja mogle da sačekaju suđenje. Neophodno je preispitati pravila o zastarelosti krivičnog gonjenja za seksualne delikte počinjene prema maloletnicima; razmotriti mogućnost da se osuđujućom presudom u krivičnom postupku u slučaju seksualnog, porodičnog i drugih oblika nasilja odluči o nadoknadi štete žrtvi nasilja da bi se sprečila dodatna viktimizacija žrtve nasilja; mogućnost da sud odredi elektronski nadzor povratnika u određenom periodu itd.

1.1.3. U porodičnom zakonodavstvu potrebno je preispitati:

1) rokove za određivanje privremenih mera zaštite od nasilja u porodici u slučaju akutnog nasilja kada je telesni, odnosno psihički integritet žrtve nasilja ugrožen u meri da dovodi u pitanje njen život ili zdravlje;

2) aktivnu legitimaciju za pokretanje postupka;

3) mogućnost da sam sud pokreće određene sudske postupke po službenoj dužnosti;

4) uvođenje novih mera zaštite od nasilja u porodici, kao što su obavezno lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti i obavezno psihološko savetovanje ili tretman izvršioca nasilja, uključujući i meru koja bi bila usmerena na finansijsku pomoć žrtvi nasilja.

Nosioci aktivnosti:

Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke.

Rok: kraj 2012. godine.

Treća strateška oblast: Multisektorska saradnja i podizanje kapaciteta organa i specijalizovanih službi

Opšti cilj: Unapređivanje multisektorske saradnje i podizanje kapaciteta organa i službi

Radi uspostavljanja efikasnog sistema zaštite žena žrtava nasilja neophodno je uspostaviti kontinuiranu multisektorsku saradnju između nosilaca sistema zaštite. To podrazumeva saradnju između centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, sudova i zdravstvenih ustanova, kojima se moraju obezbediti odgovarajući uslovi za rad.

Potrebno je uključiti organizacije civilnog društva u sistem zaštite, u skladu s Zakonom o socijalnoj zaštiti.

Posebni ciljevi:

1. Uspostaviti mehanizme koordinacije zaštite žrtava nasilja i uključiti u koordinacione mehanizme organizacije civilnog društva

Aktivnosti:

1.1. Usvojiti *Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*, polazeći od nadležnosti definisanih zakonima, i to:

- 1) policije;
- 2) centra za socijalni rad;
- 3) javnog tužilaštva;
- 4) zdravstvenih ustanova;
- 5) obrazovnih ustanova;

6) organizacija civilnog društva;

7) sudova opšte i posebne nadležnosti.

Opšti protokol treba da celovito i sveobuhvatno osigura to da svaki organ i svaka ustanova postupa u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima i obavezama, delotvorno i celovito da bi se dugoročno i održivo zaštitila žena koja je žrtva partnerskog nasilja, odnosno nasilja u porodici i obezbedili uslovi za izricanje odgovarajuće sankcije nasilniku, odnosno drugih mera koje bi trebalo da pomognu promenom vrednosnih stavova i povratkom nasilnika društveno prihvatljivom ponašanju.

1.2. Izraditi i doneti posebne protokole o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama za svaki resor koji ima nadležnosti u oblasti zaštite žrtava nasilja i suzbijanja nasilja u porodici

Radi ostvarivanja efikasne međusektorske saradnje potrebno je da ministarstva u čijem su delokrugu poslovi suzbijanja i zaštite od nasilja:

1) posebnim protokolima detaljnije razrade interne postupke unutar svakog pojedinog sistema u skladu sa osnovnim principima i ciljevima Opšteg protokola;

2) u okviru svoje nadležnosti preporučuje ustanovama i drugim organizacijama da detaljnije razrade sopstveno postupanje radi bolje zaštite od nasilja;

3) podstiču sistemsko obučavanje zaposlenih za primenu protokola;

4) podstiču sklapanje sporazuma o saradnji na lokalnom nivou između ustanova i drugih organizacija čija je saradnja neophodna za efikasno ostvarivanje i sprovođenje zaštite žrtava nasilja.

1.3. Podsticati uvođenje prakse kontinuirane koordinacije nadležnih organa i službi na nivou lokalne samouprave za sprečavanje nasilja nad ženama

1.3.1. Podržati uspostavljanje mreža svih nadležnih organa i službi za sprečavanje nasilja nad ženama i organizacija civilnog društva na nivou lokalne samouprave.

1.3.2. Podržati izradu programa preventivnog i represivnog delovanja protiv nasilja nad ženama i utvrditi konkretne zadatke i oblike saradnje.

1.3.3. Unapređivati mehanizme za koordinaciju i konsultacije sa sektorom civilnog društva, posebno sa udruženjima koja pružaju usluge zaštite ženama žrtvama nasilja u porodici i u partnerskim odnosima. Specijalizovane organizacije, posebno one koje dobiju licencu za pružanje usluga, treba da budu deo koordinacije na nivou lokalne samouprave. U tom smislu treba organizovati redovne konsultativne sastanke s predstavnicama/cima udruženja koja pružaju usluge žrtvama nasilja i razviti jasne i javne procedure koje regulišu saradnju, nadovezujući se na postojeće mehanizme, kao što je Forum za dijalog sa organizacijama civilnog društva.

2. Razmotriti i predložiti uvođenje jedinstvenog softverskog sistema za evidenciju slučajeva nasilja nad ženama s ciljem obezbeđivanja podataka o tome:

1) koliko je prijavljenih incidenata nasilja i kojim službama (ova baza bi se odnosila na slučajeve nasilja prijavljene nadležnim službama, te shodno tome, neće pružiti podatke o prevalenciji nasilja u porodici u opštoj populaciji, do kojih se može doći periodičnim istraživanjima, npr. na svakih pet godina);

2) kakve su karakteristike aktera i događaja;

3) kakve su karakteristike postupaka službi (preduzete radnje, mere i usluge).

Ta baza podataka treba da prati:

1) operativnu efikasnost službe - prikupljene informacije omogućavaju praćenje efikasnosti i delotvornosti preduzetih intervencija/e od strane pojedinačnih službi;

2) praćenje i nadzor postupaka u vezi sa svakim prijavljenim slučajem nasilja u porodičnom kontekstu, što treba da uključi mogućnost da se:

a) slučaj, odnosno žrtva nasilja prate od početka do kraja procesa;

b) koordiniše tok informacija između službi kojima se obraća, odnosno koje postupaju;

c) nadgleda da li zaposleni primenjuju postupke i procedure garantovane zakonom ili podzakonskim aktima (protokoli o postupanju i protokoli o međusektorskoj saradnji);

3) način na koji se izrađuju politike u oblasti prevencije i zaštite žena od nasilja, kao i način praćenja efekata usvojenih politika i mera.

Registrowanje slučaja nasilja u porodici na ovaj način onemogućava "brojanje više puta istih slučajeva", što doprinosi utvrđivanju tačnog podatka o broju prijavljenih slučajeva za utvrđeni period (bez obzira gde je prijava ili identifikacija napravljena). Takođe, evidencija omogućava dobijanje podatka o tome kojim se (sve) službama lice koje je izloženo nasilju obraćalo (u kom periodu), kakav je odnos između broja prijave i vrste intervencija (posebno iz domena policijsko-pravosudnih intervencija), kao i da li je slučaj aktuelan (i u kom aspektu) ili je okončan.

Uključene službe: evidencija uključuje podatke koji bi se prikupljali i beležili u policiji, tužilaštvu, sudovima (prekršajni, krivični, parnični), centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama (bez specifikacije vrste) i specijalizovanim službama za podršku žrtvama nasilja (bez specifikacije vrste).

Aktivnosti:

1.2.1. Testiranje predloga i diskusija o rešenjima (najmanje šest opština u Republici Srbiji u prvoj godini sprovođenja).

1.2.2. Izrada softvera za elektronski unos i obradu podataka.

1.2.3. Usklađivanje konceptualnih rešenja sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, razmatranje mogućnosti za propisivanje zajedničke i pojedinačnih evidencija.

1.2.4. Izrada uputstva o toku informacija saglasno budućim protokolima o postupanju službi i protokolu o međusektorskoj saradnji.

1.2.5. Obuka profesionalaca koji će primenjivati elektronsku evidenciju o slučajevima nasilja u porodici.

3. Uvesti programe obuke o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima u planove i programe obuka stručnog usavršavanja za direktne pružaoce usluga žrtvama nasilja

Uvođenje novih programa stručnog usavršavanja za profesionalce/ke koji/e pružaju usluge žrtvama nasilja podrazumeva specijalizovane kurseve o nasilju nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima sa sadržajima kao što su sprovođenje Opšteg protokola o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, sprovođenje posebnih protokola, korišćenje i unapređivanje sistema za evidenciju slučajeva nasilja u porodici itd. Pomenuti programi prolaze procedure akreditacije, a polaznici, odnosno zaposleni dobijaju znanja i veštine iz izabраниh oblasti, ali i mogućnost dobijanja bodova koji služe za licenciranje zaposlenih u nadležnim službama.

Aktivnosti:

1.3.1. Inicirati razvoj mehanizama za akreditaciju programa obuke i stalnog stručnog usavršavanja iz oblasti nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima u svim relevantnim sistemima.

1.3.2. Inicirati i finansijski podržati usavršavanje stručnjaka u centrima za socijalni rad, policiji, tužilaštvu, sudovima, zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, lokalnim samoupravama, kao i u udruženjima koja se bave problematikom nasilja nad ženama. Obrazovanje bazirati na pristupima i principima sadržanim u međunarodnim dokumentima, na naučnim i stručnim saznanjima i iskustvima, kao i na obuci za konkretne postupke i procedure (Opšti protokol i posebni protokoli).

1.3.3. Uspostaviti registre stručnjaka koji su završili obuke iz oblasti zaštite od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Nosioci aktivnosti:

Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde.

Saradnici:

Organi jedinica lokalne samouprave, organizacije civilnog društva.

Rok: kraj 2015. godine.

Četvrta strateška oblast: Sistem mera zaštite i podrške žrtvama

Opšti cilj: Unapređivanje sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja

Posebni ciljevi:

1. Unaprediti mere zaštite žrtava porodičnog nasilja

Aktivnosti:

1.1. Uspostaviti saradnju i koordinaciju službi u koje obezbeđuju:

- 1) sveobuhvatnu zaštitu koja predviđa usklađenost svih neophodnih intervencija, mera i usluga;
- 2) specifičnu zaštitu koja predviđa odgovarajuće mere i usluge za žrtvu nasilja i druge članove porodice pogođene nasiljem;
- 3) delotvornu zaštitu koja predviđa intervencije, mere i usluge koje zaustavljaju aktuelno i sprečavaju buduća dela nasilja;
- 4) efikasnu zaštitu koja predviđa intervencije, mere i usluge pružene u kratkom roku da bi se sprečila sekundarna viktimizacija i dugoročna šteta za žrtvu nasilja.

1.2. Obezbediti intersektorski i interdisciplinarni pristup

1.2.1. Obezbediti intersektorski i interdisciplinarni pristup tako što će se razvijati postojeće integrisane usluge za žrtve nasilja i na osnovu dobrih praksi uvesti nove usluge za žrtve nasilja.

1.2.2. Obezbediti ispitivanje rizika od nasilja uz sve aktivnosti planiranja i preduzimanja intervencija, mera i usluga.

1.2.3. Raditi na unapređivanju specijalizovanih timova u policiji i tužilaštvu, sastavljenih od posebno obrazovanih i stručno osposobljenih profesionalaca za rad sa žrtvama nasilja.

1.2.4. Na osnovu dobrih praksi razviti mobilne timove sačinjene od osoba zaposlenih u centru za socijalni rad, policiji i zdravstvenoj ustanovi koji vrše hitnu intervenciju na prijavu nasilja.

1.2.5. Obezbediti i stvarati uslove da u policijskoj patroli koja interveniše u slučajevima nasilja nad ženama bude zastupljena žena policajac.

1.2.6. Inicirati standardizaciju rada sigurnih kuća u Republici Srbiji u skladu s procenom potrebnih kapaciteta.

1.2.7. Osigurati rad sigurnih kuća u saradnji sa svim relevantnim činiocima - umrežavanje socijalnih aktera.

1.2.8. Odrediti i organizovati jedinstveni telefonski broj za teritoriju Republike Srbije na koji bi se prijavljivali slučajevi nasilja i usmeravale žrtve nasilja na službe pomoći u lokalnoj samoupravi.

2. Unaprediti mere podrške ženama žrtvama porodičnog nasilja

Aktivnosti:

2.1.1. Unaprediti mere psihološke i socijalne usluge, usluge lične pomoći za žene sa invaliditetom i druge stručne pomoći i podrške žrtvama nasilja dok traje krivični postupak.

2.1.2. Obezbediti standardizovanu zdravstvenu zaštitu ženama koje su izložene nasilju u porodici i u partnerskim odnosima.

2.1.3. Utvrditi, usvojiti i primenjivati mere afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena koje su pretrpele nasilje.

2.1.4. Razmotriti mogućnost uspostavljanja finansiranja i ekonomskog osnaživanja žena - žrtava nasilja u porodici pri lokalnim samoupravama.

2.1.5. Razmotriti mogućnost uspostavljanja centralne baze podataka o uslugama za žrtve nasilja koja treba da omogući lako dolaženje do podataka o raspoloživim uslugama na lokalnom i regionalnom nivou.

Nosioci aktivnosti:

Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde.

Saradnici:

Organi jedinica lokalne samouprave, organizacije civilnog društva.

Rok: kraj 2015. godine.

7. Završni deo

Ovu strategiju objaviti u "Službenom glasniku Republike Srbije".